

MASTERUPPSATS I BIBLIOTEKS- OCH INFORMATIONSVETENSKAP
AKADEMIN FÖR BIBLIOTEK, INFORMATION, PEDAGOGIK OCH IT

Att publicera med öppen tillgång

Forskares perspektiv inom medicinrelaterade ämnesområden

PERNILLA GÖRANSSON

HÖGSKOLAN I BORÅS
VETENSKAP FÖR PROFESSION

This work is licensed under CC BY-SA 4.0. To view a copy of this license, visit
<https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/>

Svensk titel: Att publicera med öppen tillgång – forskares perspektiv inom medicinrelaterade ämnesområden

Engelsk titel: To Publish Open Access – researchers' perspectives in medicine related fields

Författare: Pernilla Göransson

Färdigställt: 2024

Abstract: A change in the traditional subscription-based system of scholarly publishing towards open access has been discussed since around year 2000. Open access to research results means that the publications should be available on the internet, free of charge, for anyone who wants to read. The area of scholarly publishing is changing rapidly and in recent years we have seen, for example, the cancellation of the Elsevier agreement, Plan S entering into effect and new read-and-publish-agreements being signed.

The aim of this study was to investigate researchers' attitudes to open access-publishing, and their way of relating to the ongoing transition of the scholarly publishing system into open access. Semi-structured interviews were performed with six researchers in medicine-related research areas at a Swedish university in 2019, to get their perspective on open access publishing.

All respondents agreed with the democratic idea behind open access. However, when it came to dealing with the change of the system, the respondents' strategies ranged from adaptation to continuing as usual. Some of the respondents saw the Article Processing Charges and the lack of merits related to open access publishing as problematic.

Since 2019 some things have changed in open access publishing, for example a lot more read-and-publish agreements have been signed. This work examines the respondents' attitudes towards open access and the process of transition, using both a contemporary and an up-to-date perspective.

Nyckelord: Öppen tillgång, Open access, Vetenskaplig publicering, Vetenskaplig kommunikation, Forskare, Attityder

Innehåll

1	INLEDNING	1
1.1	INTRODUKTION	1
1.2	PROBLEMFÖRMULERING	3
1.3	SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNINGAR	4
1.4	TERMER OCH BEGREPP	4
1.5	AVGRÄNSNINGAR	7
1.6	DISPOSITION	7
2	BAKGRUND	8
2.1	VETENSKAPLIG KOMMUNIKATION	8
2.1.1	PUBLICERING	8
2.1.2	PUBLICERINGENS FUNKTION	9
2.1.3	DE VETENSKAPLIGA FÖRLAGEN	9
2.1.4	PREDATORY JOURNALS – TVIVELAKTIGA TIDSKRIFTER	11
2.2	ÖPPEN TILLGÅNG	11
2.2.1	OPEN ACCESS-RÖRELSEN	11
2.2.2	OLIKA SÄTT ATT PUBLICERA MED ÖPPEN TILLGÅNG	12
2.2.3	MOTIV FÖR ÖPPEN TILLGÅNG	13
2.2.4	OMSTÄLLNING TILL ÖPPEN TILLGÅNG	14
2.2.5	TIDEN EFTER 2019	17
2.3	TIDIGARE FORSKNING	17
2.3.1	VETENSKAPLIG KOMMUNIKATION	17
2.3.2	PUBLICERING MED ÖPPEN TILLGÅNG	18
3	METOD	21
3.1	VAL AV METOD	21
3.2	URVAL	21
3.3	KONTAKT	22
3.4	INTERVJUER	23
3.5	ANONYMITET	24
3.6	ANALYSMETOD	24
4	TEORI	26
4.1	KLING OCH MCKIMS PUBLICERINGSTEORI	26
4.1.1	TILLGÄNGLIGHET, PUBLICITET OCH TROVÄRDIGHET	26
4.2	NYINSTITUTIONELL TEORI	27
4.3	ANVÄNDNING AV TEORIerna	29
5	RESULTAT OCH ANALYS	30
5.1	ALLMÄNT OM INTERVJUPERSONERNA	30
5.2	INTERVJUPERSONERNAS INSTÄLLNING TILL ÖPPEN TILLGÅNG	30
5.2.1	OKLARHETER KRING BEGREPP	31
5.2.2	TILLGÄNGLIGHET, PUBLICITET OCH TROVÄRDIGHET	31
5.2.3	DEMOKRATISKA ASPEKTER	35
5.3	DEN PÅGÅENDE OMSTÄLLNINGEN TILL PUBLICERING MED ÖPPEN TILLGÅNG	37
5.3.1	ATT BLI STYRD	38
5.3.2	PUBLICERINGSavgifter	39
5.3.3	MERITERING	40
5.3.4	LEGITIMITET	41
6	DISKUSSION	44
7	SLUTSATSER	48
	KÄLLFÖRTECKNING	49

1 Inledning

För cirka tjugo år sedan blev jag antagen till forskarutbildningen i ekologi. Året var 2002 och det var samma år som begreppet *open access*, öppen tillgång till vetenskaplig information, först definierades vid *the Budapest Open Access Initiative*. Detta är inget jag minns, förmodligen hade jag fullt upp med att vara ny doktorand och att planera insamling av material till mina kommande experiment. Det jag däremot kommer ihåg från mitt första år är att jag ofta var i institutionens bibliotek och kopierade artiklar från de vetenskapliga tidskrifter biblioteket prenumererade på. Jag minns glädjen när den tidskrift man letade efter fanns bland hyllorna och när det specifika tidskriftsnumret var tillgängligt.

Fyra år senare, när jag arbetade med att skriva färdigt avhandlingen, hade mina biblioteksbesök blivit betydligt färre. De flesta tidskrifterna hade nu en digital upplaga och artiklarna gick att skriva ut direkt från den egna datorn. Detta var verkligen en lyx! I efterhand kan jag se att det var mycket som hände under den perioden när det gäller digitalisering och vetenskaplig publicering. Jag vet att jag vid det laget kände till begreppet *open access*, men som jag minns det var det fortfarande något som endast några få engagerade forskare ägnade sig åt.

Vad jag också kommer ihåg är när jag en tid efter disputationen insåg att jag inte längre hade tillgång till de digitala tidskrifterna. Det blev också uppenbart att det var något jag tagit för givet så länge jag befann mig inom den akademiska världen. Det fick mig att fundera på vilken skillnad det är att ha tillgång till information, och att inte ha det.

När jag sedan, många år senare, som student i Biblioteks- och Informationsvetenskap var på en föreläsning om vetenskaplig publicering och öppen tillgång, började jag fundera på hur övergången till ett sådant publicerings-system ser ut för forskarna. Det som verkade uppenbart för många av mina studiekamrater, att publicering ska ske med öppen tillgång, var kanske inte nödvändigtvis det för alla forskare. Det fick mig att vilja titta närmre på forskarnas inställning till att själva publicera sina artiklar med öppen tillgång.

1.1 Introduktion

Öppen tillgång, även kallad *open access*, innebär i stora drag att forskningsresultat ska finnas öppet tillgängliga i digital form på internet, fritt för vem som helst att utan kostnad läsa, ladda ner, kopiera och sprida (Kungliga biblioteket 2023a). Öppen tillgång är en viktig fråga inom vetenskaplig publicering. Grundtanken är att hela samhället skulle vinna på att både allmänheten och forskarsamhället har tillgång till nya forskningsresultat (Kungliga biblioteket 2023a). Ett argument för öppen tillgång är att det är en viktig demokratisk aspekt att resultaten av forskning, som många gånger finansierats av statliga medel, är tillgängliga för alla medborgare. Ett annat är att flera yrkesgrupper behöver tillgång till den senaste kunskapen för att kunna göra ett bra arbete.

Många av de yrkesverksamma har under utbildningen haft tillgång till de senaste vetenskapliga resultaten genom sitt universitet, men har det inte längre när de börjar arbeta. Ytterligare ett argument är att även arbetet inom akademien underlättas om de artiklar forskarna behöver finns öppet tillgängliga, eftersom universitetsbiblioteken bara kan prenumerera på ett urval av alla tidskrifter som finns.

Arbetet för öppen tillgång började som en gräsrotsrörelse i slutet av 90-talet och frågan drevs framför allt av engagerade forskare och bibliotekarier. Prenumerationsavgifterna för traditionella vetenskapliga tidskrifter hade höjts under en tid och bidragit till vad som har kallats *the Serials Crisis* (Douglas 1990). Krisen innebar att prenumerationsavgifterna som universitetsbiblioteken betalar för att ha tillgång till vetenskapliga tidskrifter, under flera år hade stigit mer än deras budgetar. Detta trots att digitaliseringen gjort att förlagens kostnader för produktionen minskat. Digitala tidskrifter kostar inget att trycka, forskningen finansieras ofta av staten och såväl författande, granskning som redaktörsarbete görs av forskare utan ekonomisk ersättning (Dellstig 2020, s. 50). Detta resulterar i stora vinster för de stora kommersiella förlagen, som dessutom ofta har en monopolsituation. Samtidigt har det gjort att universitetsbibliotekens ekonomi försämrats och många, framför allt mindre universitet och högskolor, tvingats säga upp prenumerationer av ekonomiska skäl. De stora kostnaderna för prenumerationer har fortsatt att vara ett växande problem för universitetsbiblioteken. Såväl forskningsfinansiärer som universitetsbibliotek har därför länge drivit frågor om öppen tillgång, det vill säga att vetenskapliga artiklar görs fritt tillgängliga utan kostnad för läsaren.

Under de senaste åren har arbetet för öppen tillgång gått från att ha varit en gräsrotsrörelse till att alltmer bli ett arbete som drivs av internationella politiska beslut. Flera initiativ har tagits genom åren för att påskynda omställningen till öppen tillgång. Det senaste initiativet 2019 var Plan S, vilket också har beskrivits som det mest kraftfulla. Plan S lanserades 2018 av en sammanslutning av forskningsfinansiärer, *Coalition S*, och gick ut på att göra all offentligt finansierad forskning i Europa omedelbart öppet tillgänglig (cOAlition S 2019a). Så som Plan S formulerades skulle alla forskningsresultat som publiceras med medel från de finansiärer som ingår i koalitionen vara fullt ut öppet tillgängliga från 1 januari 2020.

En del forskare reagerade på förslaget och menade att en så snabb förändring och så hårda krav kunde få allvarliga konsekvenser för forskare (Wittung-Stafshede & Kamerlin 2018). De hävdade dels att kostnader för publicering förs över på den enskilde forskaren, dels att forskare skulle hindras från att publicera i 85 % av de tidskrifter de tidigare publicerat i. Bland dessa finns prenumerationsbaserade internationella prestigetidskrifter, även de två mest välrenommerade tidskrifterna *Nature* och *Science* (Else 2018). Samtidigt fanns det andra forskare som var av en annan uppfattning. Ett exempel är Jon Tennant som var en viktig förespråkare av öppen vetenskap. Han menade i stället att det faktum att artiklarna göms bakom betalväggar i det traditionella prenumerationssystemet är ett betydligt större problem än att forskare under en tid hindras från att publicera i vissa tidskrifter. Dessutom menade han att artiklar som publiceras med öppen tillgång får fler citeringar – vilket är det viktigaste om man vill konkurrera (Tennant & Breznau 2022).

En del menade att forskarnas perspektiv inte har fått tillräckligt stort utrymme, trots att det är de som producerar resultaten och artiklarna. Samtidigt har Kungliga biblioteket i sitt arbete med öppen tillgång gjort fem utredningar under åren 2017 till 2019 där forskare varit representerade i samtliga grupper (Kungliga biblioteket 2019a). Plan S var även ute på remiss 2019 och reviderades efter detta.

Jag ville veta hur forskarna upplevde situationen och hur de hanterade omställningen till öppen tillgång. Jag valde att intervjua sex forskare inom medicinrelaterade ämnesområden vid ett svenskt universitet.

När den här uppsatsen skrivs färdigt har det av olika anledningar hunnit bli år 2023. Det innebär att fyra år passerat sedan intervjuerna gjordes och vi vet idag mycket som vi inte visste då. Intervjuerna är analyserade utifrån den tid och det sammanhang då de utfördes, det vill säga 2019. Diskussionen av resultaten förs däremot i ljuset av vad vi vet idag (2023).

1.2 Problemformulering

Det traditionella publiceringssystemet innebär ett system som finansieras av prenumerationer. Ett sätt för forskare att presentera sina resultat är i form av artiklar som publiceras i vetenskapliga tidskrifter. En stor del av de vetenskapliga tidskrifterna ges ut av stora kommersiella förlag, som under lång tid höjt prenumerationsavgifterna, vilka betalas av lärosätenas bibliotek. För den som inte är knuten till ett lärosäte är universitetens forskningsresultat därmed låsta bakom betalväggar. Det samma gäller för forskare vars universitet saknar prenumeration på den tidskrift de behöver. De höga prenumerationsavgifterna har gjort att flera universitets- och högskolebibliotek inte har råd att prenumerera på alla de tidskrifter deras forskare skulle behöva. Den forskning som bedrivs i Sverige finansieras till största del av statliga medel. Det kan därför anses rimligt att dessa forskningsresultat ska komma hela samhället till del. Såväl regeringen som lärosätena anser det nödvändigt med en övergång till ett annat publiceringssystem. Som alternativ ses ett publiceringssystem med öppen tillgång, där publikationerna finns fritt tillgängliga på internet för vem som helst att läsa utan kostnad. Vid publicering i tidskrifter som helt och hållet tillämpar öppen tillgång tar förlaget/tidskriften ofta ut en publiceringsavgift som betalas av författaren eller i praktiken oftast författarens universitet. Publicering med öppen tillgång började tillämpas i början av 2000-talet, men framväxten har gått relativt långsamt – 2018 var fortfarande mindre än 40 % av de publicerade artiklarna i Scopus publicerade med öppen tillgång (Europeiska kommissionen 2023). Olika initiativ har tagits för att påskynda övergången till öppen tillgång, till exempel har vissa statliga forskningsfinansiärer börjat ställa krav på att forskning som bedrivs med medel från dem måste publiceras med öppen tillgång. Bland forskare finns både de som länge argumenterat för ett publiceringssystem med öppen tillgång och de som är mer skeptiska. Forskares inställning till att publicera med öppen tillgång har studerats tidigare, men eftersom området är under ständig förändring finns anledning att undersöka hur inställningen förändras. När den här studien påbörjades hade EU-initiativet Plan S presenterats ett år tidigare (2018). Plan S innebar att all statligt finansierad forskning skulle publiceras med öppen tillgång från och med 2020.

När intervjuerna gjordes var det bara några månader kvar tills Plan S skulle träda i kraft. Frågan om vad forskarna hade för inställning till att publicera med öppen tillgång och hur de förhöll sig till själva omställningen av publiceringssystemet, var därför aktuell på nytt.

1.3 Syfte och frågeställningar

Syftet med uppsatsen är att undersöka vad forskare inom medicinrelaterade ämnesområden har för inställning till att publicera sina forskningsresultat med öppen tillgång, samt hur de hanterar den pågående omställningen till ett publiceringssystem med öppen tillgång.

Frågeställningar:

- Vad har forskarna för inställning till att publicera med öppen tillgång?
- Hur förhåller sig forskarna till den pågående omställningen till publicering med öppen tillgång?

Jag ville komma närmre ett svar på ovanstående frågor genom att göra intervjuer med sex forskare som var verksamma inom medicinrelaterade ämnesområden vid ett svenskt universitet.

Som **definition av öppen tillgång** valde jag att använda mig av följande: öppen tillgång är när forskningsresultat finns fritt tillgängliga på internet, så att alla (med tillgång till internet) kan söka upp dem, läsa och återanvända utan kostnad.

När jag använder begreppet öppen tillgång avser jag just öppen tillgång till forskningsresultat. Om något annat avses (till exempel öppna data) framgår det uttryckligen.

Under intervjuerna användes oftast den engelska termen *open access*, både av mig och av intervjupersonerna, eftersom det var den term som var vanligast 2019. Det är också anledningen till att *open access* används då intervjupersonerna citeras. Idag har den svenska termen *öppen tillgång* hunnit bli mer etablerad och den svenska termen används därför i uppsatsen i övrigt. Dock har jag för enkelhetens skull valt att använda den engelska termen i vissa uttryck som till exempel *open access-tidskrift* för att beteckna tidskrifter som tillämpar öppen tillgång för samtliga artiklar.

En lista på termer och begrepp som kan behöva en förklaring för att underlätta för läsaren finns i nästa stycke, 1.4.

1.4 Termer och begrepp

För att underlätta för läsaren presenteras i detta stycke en del av de termer och begrepp som används i uppsatsen. Ibland ges här en kortare förklaring och en längre förklaring återfinns längre fram i texten enligt sidhänvisningen.

Bibsam. Ett konsortium där svenska universitet, högskolor, myndigheter och statliga forskningsinstitut deltar för att, genom Kungliga biblioteket, teckna licensavtal för elektroniska tidskrifter och databaser (Kungliga biblioteket 2023b).

Embargo. Ett embargo innebär i det här sammanhanget att en artikel som är publicerad i en prenumerationsbaserad tidskrift inte får läggas upp i ett öppet arkiv förrän en viss tid efter publicering, vanligtvis 6 eller 12 månader. Embargot ger således tidskriften en fördel.

Guld öppen tillgång, eller Den gyllene vägen (internationellt känt som *Gold Open Access*). Innebär publicering i en open access-tidskrift. Artikeln blir då omedelbart öppet tillgänglig på internet för alla att läsa utan kostnad (Kungliga biblioteket 2023a). Detta är därmed en form av **omedelbar öppen tillgång**. Det finns kommersiella och icke-kommersiella open access-tidskrifter och publiceringen kan vara med eller utan publiceringsavgift (*Article Processing Charges, APC*). Copyright behålls av författaren som har rätt att fritt sprida artikeln.

Hybridtidskrift. En prenumerations-tidskrift som även erbjuder en möjlighet för författaren att göra en annars låst artikel öppet tillgänglig mot en avgift. (Kungliga biblioteket 2023a). Hybridpublicering är kritiserad eftersom den är dyr för universiteten. Anledningen är att universitetet betalar både för prenumerationen på tidskriften och för att göra vissa artiklar öppet tillgängliga. På så sätt betalar de två gånger för samma artikel, så kallad *double-dipping*.

Impaktfaktor, egentligen Journal Impact Factor (JIF). En tidskrifts impaktfaktor är ett mått på hur ofta tidskriftens artiklar har citerats. Mer precis anger impaktfaktorn det antal citeringar per artikel som tidskriften i genomsnitt fått under en tvåårsperiod. Det senaste årets citeringar finns inte med i beräkningen eftersom de inte hunnit indexeras. Impaktfaktorn beräknas av Clarivate och publiceras i Journal Citation Reports. Sättet att beräkna impaktfaktorn gynnar vetenskapsområden som har en snabb publiceringstakt och där man snabbt läser och citerar nya artiklar (Kärki & Kortelainen 1998, s. 21).

Open access-tidskrift. En vetenskaplig tidskrift som i sin helhet finns fritt tillgänglig på nätet för alla att läsa utan kostnad. Tidskriften tar ofta (men inte alltid) ut en publiceringsavgift, en så kallad APC (*Article Processing Charge*). Med införandet av transformativa *read-and-publish*-avtal är det idag ovanligt att författaren själv betalar, då det i stället ingår i det avtalet som universitetets bibliotek tecknat med förlaget (genom Bibsam).

Parallellpublicering, även kallad Den gröna vägen (internationellt känt som *Green Open Access*). Artikeln publiceras först i en traditionell prenumerationsbaserad tidskrift. Så snart förlaget tillåter lägger forskaren upp en kopia i ett digitalt arkiv, även kallat öppet arkiv eller repositorium (Kungliga biblioteket 2023a). För att kunna lägga upp sin artikel krävs att avtalet med tidskriftsförlaget tillåter parallellpublicering. Ibland är detta möjligt först efter en embargo-period. Man talar då om **fördröjd öppen tillgång**. Ett embargo innebär att artikeln inte får läggas upp i arkivet förrän en viss tid efter publicering, vanligtvis 6 eller 12 månader, vilket ger tidskriften en fördel. Att lägga upp en publikation i ett arkiv är kostnadsfritt för författaren

Prenumerationsbaserad vetenskaplig tidskrift, även kallad **traditionell** vetenskaplig tidskrift. En vetenskaplig tidskrift som finansieras av prenumerationsintäkter. Det är kostnadsfritt för författaren att publicera. Detta är den typ av tidskrift som finns i ett traditionellt publiceringssystem.

Pre-prints. Vetenskapliga texter som görs tillgängliga på nätet innan de genomgått sakkunniggranskning. Det finns arkiv för pre-printartiklar, arXiv är det största och mest kända.

Publiceringsavgift, även kallad *Article Processing Charge* (APC). Den publiceringsavgift som vissa tidskrifter tar ut när man publicerar en artikel i en open access-tidskrift (mindre vanligt efter införandet av transformativa avtal).

Plan S. Ett initiativ som togs fram av cOAlition S, en internationell sammanlutning av forskningsfinansiärer. Syftet var fullständig och omedelbar öppen tillgång till forskningspublikationer. De organisationer som skriver på Plan S åtar sig att se till att forskningspublikationer som kommer från forskning som de finansierar ska vara öppet tillgängliga från första dagen de publiceras. Artikeln ska publiceras med en öppen licens, helst en CC-BY licens. Efter en revidering bestämdes att planen skulle börja gälla i början av 2021. (se 2.2.4, s. 16)

Sakkunniggranskning, även kallad kollegial granskning eller *peer review*. Innebär att forskarnas rapportering av sina resultat i vetenskapliga artiklar granskas av andra forskare som är experter på ämnet. Granskningen görs för att säkerställa att forskningen är korrekt utförd och att studien tillför något som är intressant för ämnesområdet (Haider & Åström 2014).

Transformativt avtal, även kallat *read-and-publish-avtal*. Ett avtal mellan förlag och bibliotek där man kombinerar prenumerations- och publiceringsavgifter för att forskarna och studenterna både ska kunna läsa och publicera i de tidskrifter som ingår. Avtalen är tidsbegränsade och syftet med avtalen är att påskynda omställningen till öppen tillgång.

Tredje uppgiften. Tredje uppgiften innebär att universitet och högskolor, förutom att bedriva forskning och undervisning (första och andra uppgiften), även har som uppgift att sprida kunskap till samhället. I Högskolelagen (1992:45) står det (efter en ändring 2009) att det i högskolornas uppgift ingår att samverka med det omgivande samhället och att verka för att den kunskap och kompetens som finns vid högskolan kommer samhället till nytta.

Tveksamma tidskrifter, även kallade *predatory journals*. Tidskrifter av undermålig kvalitet, vilket kan bero på att förlaget drivs av egenintresse snarare än av ett intresse för vetenskap, eller att tidskriften av andra anledningar har dålig, eller helt saknar, sakkunniggranskning trots att förlaget har goda intentioner (för utförligare förklaring se stycke 2.1.4, s. 11).

Öppen tillgång, även kallat *open access*, innebär att forskningsresultat är öppet tillgängliga i digital form på internet, fritt för vem som helst att utan kostnad läsa, ladda ner, kopiera, återanvända och sprida (Kungliga biblioteket, 2023). Ofta används en CC-BY licens, vilket innebär att användaren är skyldig att namnge upphovspersonen. (se avsnitt 2.2.2 s. 12)

Öppet arkiv, även kallat repositorium (*repository*). Digitala arkiv som till exempel det internationella arkivet arXiv eller institutionella arkiv som till exempel DIVA.

1.5 Avgränsningar

Öppen tillgång är ett både stort och komplext område som rör såväl läsning som publicering av vetenskapligt material, olika former av vetenskapliga publikationer (artiklar, konferensbidrag, böcker), olika varianter av öppen tillgång (publicering i open access-tidskrifter och parallellpublicering) och olika aktörer (finansiärer, universitet, universitetsbibliotek, forskare, förlag).

Jag har valt att fokusera på forskarens roll som författare och dennes perspektiv på att publicera sina forskningsresultat med öppen tillgång. Här har jag framför allt intresserat mig för publicering i open access-tidskrifter. Jag har också valt att begränsa mig till forskare inom medicin-relaterade ämnesområden.

1.6 Disposition

Efter *Inledningen* (Kap. 1), som detta stycke är en del av, följer en *Bakgrund* (Kap. 2) där den vetenskapliga publiceringens roll i forskningsprocessen beskrivs, särskilt fokus ligger på publicering med öppen tillgång. Därefter följer en genomgång av tidigare forskning inom området för vetenskaplig kommunikation och öppen tillgång. Under *Metod* (Kap. 3) beskrivs hur urvalet och intervjuerna gick till samt analysen av det transkriberade materialet. Under *Teori* (Kap. 4) presenteras de teoretiska begrepp som jag valt att analysera resultaten utifrån. Kling och McKims teori om vetenskaplig publicering med begreppen trovärdighet, publicitet och tillgänglighet tas upp här, liksom delar av Nyinstitutionell teori med begreppet legitimitet. I *Resultat och analys* (Kap. 5) presenteras resultaten av intervjuerna under de olika teman som framkom vid analysen av transkripten och i förhållande till de teoretiska begreppen. Under *Diskussion* (Kap. 6) diskuteras resultaten i relation till tidigare forskning och vad vi vet nu. I det sista kapitlet (Kap.7) presenteras studiens *Slutsatser*.

2 Bakgrund

Under denna rubrik beskrivs den vetenskapliga publiceringens roll i forskningsprocessen, med särskilt fokus på publicering med öppen tillgång. Kapitlet inleds med en beskrivning av vad vetenskaplig kommunikation innebär, i synnerhet den vetenskapliga publiceringens tradition och funktion, de vetenskapliga förlagen och de tvivelaktiga tidskrifter som kallas *predatory journals*. I andra delen av detta kapitel beskrivs bakgrunden för publicering med öppen tillgång och övergången till öppen tillgång. Kapitlet avslutas med en genomgång av, för detta arbete relevant, tidigare forskning om vetenskaplig kommunikation och öppen tillgång.

2.1 Vetenskaplig kommunikation

Det vetenskapliga arbetet bygger på att man delar med sig av sitt tillvägagångssätt och sina resultat så att andra forskare kan diskutera, ifrågasätta, och bygga vidare på ens arbete. Det vetenskapliga samtalet är en grundpelare i processen (Borgman 2007, s. 47). Samtalet sker dels mellan kollegor på seminarier eller konferenser, men framför allt genom publicering av forskningsresultat i form av artiklar i vetenskapliga tidskrifter eller böcker.

2.1.1 Publicering

Publicering av vetenskapliga resultat har en lång tradition (Francke 2013). Det är genom att ta del av andra forskares arbete och att dela med sig av sina egna resultat som man kan bygga vidare på varandras forskning – vilket är grunden för forskningsarbetet. På så vis är forskaren del av en gemensam process av att skapa ny kunskap. Andras resultat ger upphov till nya frågeställningar och kanske använder man en metod som någon annan tagit fram. Sedan kan ens egna publicerade resultat diskuteras och ifrågasättas av andra. Vetenskaplig publicering är alltså en viktig del av vetenskaplig forskning och vetenskaplig kommunikation. Borgman (2007) uttrycker det som att ingen vetenskaplig publikation är fristående eftersom varje nytt arbete positionerar sig i förhållande till tidigare forskning genom att författaren refererar relevant litteratur.

Inom naturvetenskap och medicin sker publicering främst i vetenskapliga tidskrifter. Kvalitetsgranskningen är inbyggd i den process som forskningsresultaten genomgår. Forskningen granskas oftast både före publicering i form av sakkunniggranskning, så kallad *peer review*, och efter publicering genom att andra forskare läser, kommenterar och eventuellt citerar de publicerade artiklarna. (Francke 2013 s. 22)

När manuskriptet skickas in till en vetenskaplig tidskrift bedömer redaktören om manuskriptet är intressant för tidskriften i fråga. Om så är fallet skickas manuskriptet ut för sakkunniggranskning till en till tre forskare med kunskap inom området (Kling & McKim 1999). Vid granskningsförfarandet kommer granskarna med konstruktiv kritik och gör en bedömning av om manuskriptet håller tillräckligt hög kvalitet och är tillräckligt intressant för tidskriften.

Granskningen av någon annans forskning, är något som alla forskare förväntas göra ideellt.

När författaren, dvs forskaren, har gjort de ändringar som krävs och manuskriptet blir publicerat är det oftast förlaget som äger de ekonomiska rättigheterna till artikeln, det vill säga rätten att sprida den. Den traditionella publiceringsmodellen är att förlagen säljer läsrättigheter, det krävs alltså en prenumeration för att kunna läsa artikeln. Framför allt de stora kommersiella tidskriftsförlagen, tar ut stora avgifter för sina prenumerationer. Därför är det i stort sett bara universitets- och högskolebibliotek som har den typen av prenumerationer.

Forskningsanslagen är oftast statligt finansierade, antingen genom fakulteterna vid respektive universitet, eller genom statligt finansierade forskningsfinansiärer som till exempel VR (Vetenskapsrådet), Formas (Forskningsrådet för miljö, areella näringar och samhällsbyggande) och Forte (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd). Det är alltså staten som betalar för mycket av den forskning som bedrivs, och därmed också för forskningsresultaten och artiklarna som produceras. Eftersom forskarna behöver tillgång till andra forskares resultat för att bedriva och publicera sin forskning, förser universitets- eller högskolebiblioteken dem med tillgång till olika vetenskapliga tidskrifter. Eftersom det är statliga pengar som finansierar bibliotekens prenumerationer blir konsekvensen att staten ofta betalar för artiklarna flera gånger – för produktionen och granskningen av dem och sedan för att studenter och forskare ska få tillgången till dem.

2.1.2 Publiceringens funktion

En av funktionerna med vetenskaplig publicering är alltså, som beskrivits ovan, att sprida, granska och diskutera forskningsresultat. Andra funktioner är enligt Christine Borgman (2007) att kunskapsbidraget ska tillskrivas den eller de som utfört forskningen och att publikationen registreras som meriter för författarna.

Man kan säga att det finns två huvudanledningar till att publicera sina resultat. Det ena är att nå ut med sin forskning, göra sig ett namn och knyta kontakter. Det andra är att meritera sig, det vill säga att samla publiceringar på sitt CV, eftersom det är publiceringarna forskare bedöms utifrån när de söker forskningsmedel och tjänster. Det finns även en tredje anledning, vilket är att visa att man har kunskap om det område man undersöker.

2.1.3 De vetenskapliga förlagen

Under 50- och 60-talen började antalet publicerade artiklar öka i samband med att universiteten expanderade. Under 50-talet började också kommersiella vetenskapliga förlag som strävade efter höga vinster att etablera sig. Detta var möjligt eftersom det producerades allt fler forskningsresultat som behövde publiceras, och att universitetsbiblioteken hade relativt generösa budgetar och kunde betala för att få tillgång till fler artiklar (Fyfe et al. 2017). På 80-talet ledde den fortsatta ökningen av artiklar och tidskrifter till vad som kallas *the Serial Crisis*, en tidskriftskris som innebar att universitetsbibliotekens kostnader för tidskriftsprenumerationer ökade betydligt mer än deras budgetar gjorde (Douglas 1990).

Nya tekniker blev möjliga genom digitaliseringen under 90-talet och gjorde att området för vetenskaplig publicering genomgick ett slags paradigmskifte (Borgman 2007). I mitten av 90-talet kom till exempel de första vetenskapliga tidskrifterna i elektronisk form (Dellstig 2020, s. 50). De elektroniska tidskrifterna förändrade förutsättningarna för så väl forskare och bibliotek som för de akademiska förlagen (Dellstig 2020, s. 50). För förlagen innebar det att de fysiska materialkostnaderna minskade drastiskt, då man inte längre behövde betala för papper, bläck, tryckerikostnader, transport och förvaring av tidskrifter. I princip var det nu endast produktionen av det första exemplaret som kostade, genom till exempel layout, servrar och en plattform att distribuera det elektroniska exemplaret från (Dellstig 2020, s. 54). Dellstig (2020, s. 50) menar att digitaliseringen har haft en radikal inverkan på de ekonomiska förutsättningarna för att publicera, sprida och tjäna pengar på akademiska texter.

Flera av de största förlagen har gamla anor, till exempel är de största, *Elsevier*, *Springer*, *Wiley* och *Taylor & Francis* alla grundade på 1800-talet (Dellstig 2020 s. 59). Under senare delen av 90-talet har branschen för akademiska tidskrifter karakteriserats av sammanslagningar och uppköp av mindre förlag, vilket ofta har lett till ökade priser för de tidskrifter som tillhört de mindre förlagen.

I mitten av 90-talet kom de större förlagen med en ny modell av prenumerationsavtal. Avtalen har kallats *Big deals* och var ett slags paketavtal som innebar att biblioteket erbjöds att ingå ett omfattande licensavtal med elektronisk tillgång till en stor del av förlagets tidskrifter under ett antal år. Priset baserades på kostnaden för de prenumerationsavtal som biblioteket redan hade med förlaget plus en tillträdesavgift (access fee) (Frazier 2005). Dessa paket av tidskrifter prissattes så att det blev ekonomiskt fördelaktigt att köpa paketen i stället för att prenumerera på enstaka tidskrifter (Dellstig 2020, s. 124). Många universitetsbibliotek ingick dessa *Big deals*, eftersom de för bara en lite större kostnad fick tillgång till väldigt många fler tidskrifter. För förlagen blev det fördelaktigt att slå ihop sig med ett annat, eller att köpa upp mindre förlag, för att på så sätt kunna lägga in fler tidskrifter i sina paketavtal och bli mer attraktiva för biblioteken. För de bibliotek som redan hade ett avtal kunde paketpriserna då också höjas eftersom antalet tidskrifter blev fler (Larivière et al. 2015).

Larivière et al. (2015) lyfter fram att de stora vinster som de vetenskapliga förlagen gör är möjliga på grund av den ovanliga ekonomi som vetenskaplig publicering utgör. Till skillnad från de flesta leverantörer förser författarna tidskrifterna, och därmed förlagen, med varor (dvs. artiklar) utan att få någon ekonomisk ersättning. Även granskningen görs av forskare utan ekonomisk ersättning. Dessutom är det inte konsumenterna, alltså läsarna, som betalar för prenumerationserna, utan biblioteken. Att inköp och användning inte är kopplade till varandra gör att prisförändringar inte påverkar konsumenternas efterfrågan. Biblioteken i sin tur styrs av en budget som inte ökat i samma takt som kostnaden för avtalen. Ytterligare något som försvårar för biblioteken är att tidskrifterna inte är utbytbara, eftersom en artikel endast får publiceras i en tidskrift. Varje artikel är unik, och kan inte ersättas av en annan. På så sätt har

varje tidskrift monopol på det vetenskapliga innehållet i de artiklar som ingår i den. (Larivière et al. 2015)

Det har länge funnits kritik mot förlagens höga kostnader för prenumerationer på vetenskapliga tidskrifter som utgör barriärer och hindrar spridning av forskningsresultat. Det var också ur denna kritik som Open Access-rörelsen växte fram.

2.1.4 Predatory journals – tvivelaktiga tidskrifter

Tvivelaktig publicering är en företeelse som i någon grad förekommit inom vetenskaplig publicering under längre tid. Helt kort innebär det att förlaget bakom en tvivelaktig tidskrift drivs av egenintresse i stället för ett vetenskapligt intresse. Förlaget utnyttjar den press att publicera som många forskare känner, vilka därmed lockas att skicka in sina artiklar till tidskriften. Detta skriver the Interacademy Partnership (IAP) (2022) i en omfattande utredning om vad tvivelaktig publicering är, vad som driver den och hur den kan motarbetas. Vidare presenterar de vad som ofta utmärker en tvivelaktig publiceringspraktik: 1) en snabb *pay-to-publish*-process utan rigorös, eller ens någon, vetenskaplig granskning, 2) fejkade *editor boards* med fejkade listor på respekterade forskare, 3) falska impaktfaktorer, 4) tidskriftstitlar som liknar etablerade (legitima) tidskrifter och en aggressiv marknadsföring. De menar att även tvivelaktiga tidskrifter har utvecklats och blivit svårare att skilja från tidskrifter som bara håller låg kvalitet. För att underlätta identifieringen av tvivelaktiga tidskrifter presenterar de ett spektrum av tidskriftspraktiker, en uppsättning tvivelaktiga beteenden som sträcker sig från helt oacceptabelt och olagligt till att ha en god intention men dålig kvalitet. I rapporten konstateras också att den tvivelaktiga praktiken kan utföras av både nya och etablerade förlag, tvivelaktiga och välrenommerade, traditionella och open access-förlag, och var som helst i världen (Interacademy Partnership 2022).

2.2 Öppen tillgång

Öppen tillgång har definierats som litteratur som är ”*digital, online, free of charge, and free of most copyright and licensing restrictions*” (Suber 2012, s 4). Det innebär alltså att vetenskapliga resultat som är publicerade med öppen tillgång finns fritt tillgängliga på internet och kostnadsfritt kan användas av vem som helst. Det betyder att författaren ger alla rätt att läsa, ladda ner, kopiera och sprida en vetenskaplig publikation i digital form (Kungliga biblioteket, 2023).

2.2.1 Open access-rörelsen

Open access-rörelsen uppstod bland en liten grupp forskare i början av 2000-talet som en motreaktion mot de kommersiella förlagens höga prenumerationers-avgifter för vetenskapliga tidskrifter (Francke 2013). Som nämnts tidigare hade kostnaden för prenumerationerna stigit oproportionerligt mycket sedan digitaliseringens början, och har fortsatt att stiga sedan dess. Men digitaliseringen gjorde det också möjligt för forskare att själva sprida sina

forskningsresultat, genom att lägga upp sina artiklar på egna hemsidor. Dessutom startades öppna arkiv där forskare kunde lägga upp sina artiklar och nya digitala tidskrifter tog form där artiklarna blev öppet och gratis tillgängliga på nätet för alla (Francke 2013).

Begreppet *open access* myntades vid *the Budapest Open Access Initiative*, ett möte för open access-förespråkare som hölls 2002 av the Open Society Foundations (Budapest Open Access Initiative 2002). Begreppet fortsatte sedan att definieras vid *The Bethesda statement* 2003 och *The Berlin Declaration*, även denna 2003 (Suber 2012). Konceptet har genomgått flera förändringar sedan dess, och man kan se olika definitioner av begreppet (Eklund et al. 2011).

2.2.2 Olika sätt att publicera med öppen tillgång

Det finns två huvudsakliga varianter av publicering att välja på för att göra sina artiklar öppet tillgängliga. Den ena varianten är att publicera artikeln i en *open access-tidskrift* (guld) och det andra är att *parallellpublicera* sin artikel (grön) (Kungliga biblioteket 2023a). Parallellpublicering innebär att man publicerar sitt material i en traditionell prenumerationsbaserad tidskrift och därefter lägger upp den accepterade artikeln i ett öppet arkiv på nätet. Dessutom finns ytterligare en variant som kallas *hybrid* och är ett mellanting av de båda andra. Oavsett modell ska forskningen vara sakkunniggranskad. De olika varianterna beskrivs nedan, enligt Kungliga biblioteket (2023a).

Open access-tidskrifter

Att publicera i open access-tidskrifter kallas också **Guld - den gyllene vägen** efter den internationella beteckningen *Gold Open Access*. Artikeln blir omedelbart öppet tillgänglig på internet för alla att läsa och använda utan kostnad (Kungliga biblioteket 2023a). När man publicerar i en open access-tidskrift tar förlaget ofta ut en publiceringsavgift, en så kallad APC (*Article Processing Charge*). I praktiken betalar forskaren sällan någon publiceringsavgift idag eftersom det nästan alltid finns transformativa *read-and-publish*-avtal mellan universitetsbiblioteken och de vetenskapliga förlagen.

Det finns också en annan variant av open access-tidskrifter som inte tar ut någon publiceringsavgift alls. De ges ut av akademiska sällskap eller institutioner, och publiceringsmodellen kallas **Diamond** eller **Platinum** (cOAlition S 2023a).

För att öka synligheten och tillgängligheten och för att underlätta publicering i open access-tidskrifter skapades DOAJ (*Directory of Open Access Journals*) år 2003. DOAJ listar open access-tidskrifter av god kvalitet som tillämpar sakkunniggranskning (DOAJ 2023).

Parallellpublicering

Den här modellen har också kallats **Grön öppen tillgång** och är internationellt känt som *Green Open Access*. Artikeln publiceras först i en traditionell prenumerationsbaserad tidskrift och så snart förlaget tillåter lägger forskaren upp en kopia i ett digitalt arkiv, även kallat *öppet arkiv* eller *repositorium* (Kungliga biblioteket 2023a). För att kunna lägga upp sin artikel krävs att avtalet med tidskriftsförlaget tillåter parallellpublicering. Ibland är detta

möjligt först efter en embargoperiod. Ett embargo innebär att artikeln inte får läggas upp i arkivet förrän exempelvis 6 eller 12 månader efter publicering. Embargot gör att det blir en fördröjd öppen tillgång, vilket ger tidskriften en fördel. Att lägga upp i ett öppet arkiv är kostnadsfritt för författaren.

Hybridpublicering

Artikeln publiceras i en traditionell prenumerationsbaserad tidskrift där författaren mot en avgift kan göra sin artikel öppet tillgänglig (Kungliga biblioteket, 2023a). Detta är en kritiserad variant eftersom den är dyr för universitetsbiblioteken. Anledningen är att biblioteket både betalar för prenumerationen på tidskriften och för att göra artikeln i fråga öppet tillgänglig. På så vis blir det som att biblioteket betalar två gånger för samma artikel, vilket också har kallats för *double-dipping*.

Brons

Det finns ytterligare varianter av publiceringsmodeller. En av dessa är Brons, på engelska *Bronze*, där publikationen ofta är fritt tillgänglig att läsas ett kort tag efter publiceringen men där detta när som helst kan dras tillbaka. Artikeln är inte heller publicerad under en öppen licens och därför inte möjlig att återanvända, anpassa eller dela (Open Book Publishers 2018).

Svart

Det finns också en illegal form av öppen tillgång, vilken internationellt har benämnts som *Black Open Access*, då det handlar om piratkopiering. Artiklar från prenumerationsbaserade tidskrifter som är låsta läggs upp olagligt på till exempel Sci-Hub eller delas på sociala medier som Research Gate (Björk 2017).

Gratis och Libre

Öppen tillgång handlar inte bara om att det vetenskapliga materialet ska vara gratis att läsa för den som vill och har tillgång till internet. Det ska också vara tillåtet att använda. Det finns en uppdelning i *Gratis* och *Libre*, där *Gratis* är just gratis att läsa eftersom prisbarriären är borttagen, medan *Libre* både tar bort prisbarriären och åtminstone en del tillståndsbarrärer genom att materialet är publicerat med en öppen licens (Suber 2012, s. 65).

När det gäller licenser är det alltså sagt att material publicerat med öppen tillgång ska ha en öppen licens. Ofta rekommenderas en Creative Commons-licens, helst CC-BY, men även CC-SA accepteras. När författaren tillämpar en CC-licens på sin artikel bestämmer hen själv vilka rättigheter andra ska ha att använda materialet. Upphovspersonen ger alltså på eget initiativ andra rätten att använda verket. Den mest tillåtande licensen är CC-BY här har vem som helst rätt att bearbeta och sprida artikeln, även för kommersiella syften, så länge författaren namnges. CC-SA i sin tur innebär att vem som helst har rätt att bearbeta och sprida materialet, så länge det bearbetade materialet delas med samma licens som ursprungsmaterialet. (Kungliga biblioteket 2016b)

2.2.3 Motiv för öppen tillgång

I Sverige har Kungliga biblioteket (KB) sedan 2017 i uppgift att driva omställningen från prenumerationsystem till ett system med öppen tillgång. Motiven för omställningen är enligt Kungliga biblioteket (2023a):

- 1) att öka kommunikationen mellan forskarna och det omgivande samhället,
- 2) att göra det enklare för forskare i framtiden att använda varandras forskningsresultat,
- 3) skapa rimligare kostnader på området där det idag finns ett fåtal stora förlag med monopolpriser.

2.2.4 Omställning till öppen tillgång

Flera olika initiativ, deklARATIONER och politiska beslut på olika nivåer, samt de enskilda förlagens agerande, ledde fram till den situation som rådde vid tidpunkten för intervjuerna 2019. Här redovisas ett urval av dessa.

EU- och regeringsnivå

Forskarsamhället är internationellt till sin karaktär, och förändringar inom området görs därför bäst gemensamt. Från EU-nivå kommer också direktiv om hur medlemsstaterna bör agera i frågan om öppen tillgång.

Europeiska unionens råd (ministerrådet) antog 2007 *Slutsatser om vetenskaplig information i den digitala tidsåldern*. Här understryks betydelsen av ”att offentligt finansierad forskning – under ekonomiskt hållbara förhållanden – finns tillgängliga på internet utan kostnader för läsaren” (Prop 2012/13:30).

2012 kom Europeiska kommissionen med en rekommendation till medlemsländerna om att ta fram nationella riktlinjer för tillgängliggörande och bevarande av forskningsresultat. Detta ledde till att regeringen i forskningspropositionen för 2012 gav Vetenskapsrådet i uppdrag att ta fram nationella riktlinjer för öppen tillgång till forskningsresultat (prop. 2012/13:30). Regeringen uttryckte också uppfattningen att förbättrad tillgång till vetenskaplig information är en förutsättning för framgångsrik svensk forskning.

Dessförinnan hade Vetenskapsrådet år 2010, som första forskningsfinansierare i Sverige, implementerat en policy för öppen tillgång. Den innebar att all forskning som de finansierade skulle publiceras med öppen tillgång men att ett embargo på sex månader var tillåtet, det vill säga att artikeln inte blir öppet tillgänglig direkt när den publiceras, utan först efter att embargotiden gått ut (prop. 2012/13:30). Formas införde några år senare samma krav på att resultaten skulle publiceras med öppen tillgång (Formas 2019). Både Vetenskapsrådet och Formas tillät publicering i hybridtidsskrifter vid tiden för intervjuerna till den här studien.

I forskningspropositionen för 2016 (prop. 2016/17:50) skriver regeringen att Kungliga biblioteket bör få det nationella samordningsansvaret för arbetet med öppen tillgång till vetenskapliga publikationer, medan Vetenskapsrådet bör få motsvarande ansvar för arbetet med forskningsdata. I propositionen nämns också att vetenskapliga publikationer, som tas fram med offentlig finansiering bör vara omedelbart öppet tillgängliga så långt det är möjligt år 2020 och att denna omställning kan börja omgående. I propositionen skriver man också att öppen tillgång säkerställer att de många miljarder kronor som samhället investerar i offentligt finansierad forskning används effektivt. I samband med

detta betonas industrins och den offentliga sektorns behov av tillgång till de senaste forskningsresultaten.

En långsam ökning

Sett ur den tidiga open access-rörelsens perspektiv gick omställningen till öppen tillgång långsamt fram till 2019, då intervjuerna till den här uppsatsen gjordes. Det första initiativet till öppen tillgång som fick stor genomslagskraft gjordes som tidigare nämnts 2002 (Budapest Open Access Initiative). Femton år senare, 2018, var fortfarande bara 36 % av de vetenskapliga publikationerna publicerade med öppen tillgång. Siffrorna är hämtade ur en sammanställning från Europeiska kommissionen som visar hur stor andel av publikationerna som publicerats med öppen tillgång under perioden 2009–2018. Sammanställningen är baserad på data från Scopus och Unpaywall (Europeiska kommissionen 2023).

Även när man ser på EU:s arbete för öppen tillgång är det en utveckling som tagit tid. Redan 2007 antog Europeiska unionens råd *Slutsatser om vetenskaplig information i den digitala tidsåldern* och 2012 kom kommissionen med rekommendationer till medlemsstaterna om att ge öppen tillgång för vetenskapliga publikationer som är finansierade av offentliga medel (Prop 2012/13:30). Samma sammanställning från Europeiska kommissionen (2023) som ovan visar en relativt långsam ökning där den totala andelen publikationer med öppen tillgång var 31 % år 2009 och sedan alltså hade ökat till 36 % år 2018 (med en topp på 41 % år 2016).

Sammanställningen visar också andelen publikationer med öppen tillgång per land. Av Sveriges publikationer under åren 2009–2018 var 47,5 % publicerade med öppen tillgång och vi hamnade därmed på plats 8 av totalt 36 länder. Storbritannien var det enda land där mer än hälften av publikationerna var med öppen tillgång (52 %).

Kungliga biblioteket, Bibsam och universitetsbiblioteken

I Sverige är det Kungliga biblioteket (KB) som driver utvecklingen mot öppen tillgång till vetenskapliga publikationer. Det är också KB som, inom ramen för Bibsamkonsortiet, förhandlar om licenser med internationella vetenskapliga förlag. Genom att ta in arbetet med öppen tillgång i förhandlingarna har de kunnat få igenom avtal som kombinerar licens- och publiceringsavtal. Kungliga bibliotekets mål är att 1) omdirigera betalningsströmmarna från ett prenumerationsbaserat till ett öppet tillgängligt publiceringssystem, 2) åstadkomma transparens och tydlighet för kostnaderna för vetenskaplig publicering, 3) underlätta publicering av vetenskapliga resultat med öppen tillgång (Kungliga biblioteket 2023b).

2017 fick KB uppdraget av regeringen satt samordna arbetet för öppen tillgång. I samband med det påbörjades också under KB:s ledning en omfattande utredning om öppen tillgång uppdelad på fem teman. Utredningarna utfördes av representanter från forskningsfinansiärer, forskarsamhället, lärosätena och KB. Utredningarna ledde fram till 16 rekommendationer till nationella lösningar på olika utmaningar.

I mitten av 2016 fick Sverige sitt första **transformativa avtal**, även kallat *read-and-publish*-avtal, dvs ett avtal där man kombinerade prenumerations-

och publiceringsavgifter (Kungliga biblioteket 2016a). Liknande avtal hade tidigare tecknats i Tyskland, Nederländerna, Storbritannien och Österrike. I Sverige var det Kungliga biblioteket som, inom ramen för Bibsamkonsortiet, tecknade ett avtal med det vetenskapliga förlaget Springer. De forskare vars organisationer (universitet eller högskolor) som var med kunde därmed publicera sina artiklar öppet tillgängliga i 1650 av förlagets hybridtidskrifter. Syftet för biblioteken var att skapa överblick över de totala kostnaderna för licens- och författaravgifter, men också att i linje med Vetenskapsrådets förslag påskynda omställningen av det vetenskapliga publiceringssystemet till öppen tillgång. (Kungliga biblioteket 2016a).

2018 sade Kungliga biblioteket, genom Bibsamkonsortiet, upp prenumerationsavtalet de hade med Elsevier, ett av de största vetenskapliga förlagen, och valde att inte teckna något nytt. Tyskland hade gjort samma sak två år tidigare. Anledningen till uppsägningen var att kostnaderna för avtalet under lång tid ökat på ett orimligt vis och att Bibsam inte lyckats få igenom ett read-and-publish-avtal till ett pris man kunde acceptera. Under 17 månader mellan 2018–2019 saknade därför Bibsam avtal med Elsevier. Kungliga biblioteket gjorde efteråt en utvärdering av hur de organisationer som berörts, samt deras forskare, har påverkats. Kungliga biblioteket kom fram till att påverkan på organisationerna och deras bibliotek varit mindre än väntad och att merkostnader för till exempel fjärrlån och alternativa accesstjänster varit marginella (Kungliga biblioteket 2019b).

Plan S

Aktuellt vid tidpunkten för mina intervjuer var Plan S, som lanserades 2018. Plan S togs fram av cOAlition S, ett internationellt konsortium av forskningsfinansiärer och syftet var fullständig och omedelbar öppen tillgång till forskningspublikationer (cOAlition S 2019a).

De organisationer som skrivit på Plan S åtar sig att se till att forskningspublikationer som kommer från forskning som de finansierar ska vara öppet tillgängliga från första dagen de publiceras. Inga vetenskapliga publikationer ska låsas in bakom betalväggar. För att fullständig öppen tillgång ska uppnås ska en CC-BY licens användas som standard. Eventuella publiceringsavgifter ska (till en rimlig nivå) betalas av finansiärerna och inte av den enskilde forskaren (cOAlition S 2019a).

Tidsplanen för Plan S var från början att alla forskningsresultat som finansierades av medlemsorganisationerna, från och med år 2020 skulle vara öppet tillgängliga utan fördröjning, men vid revideringen av planen ändrades det till från och med år 2021. Publicering i hybridtidskrifter var från början inte tillåtet (cOAlition S 2019a).

I Sverige var Plan S undertecknad av Formas, Forte (Forskningsrådet för hälsa, arbetsliv och välfärd) och Riksbankens Jubileumsfond, som senare drog sig ur, och i stället tillkom Vinnova.

2.2.5 Tiden efter 2019

Plan S trädde i kraft 2020. Planen var nu omförhandlad efter att ha varit ute på öppen remiss där cOAlition S (2019b) fick in fler än 600 svar från universitet, akademiska sällskap, förlag och forskare. Den nya versionen av Plan S presenterades under våren 2019. Grundprinciperna var de samma men revideringarna innebar bland annat att det var tillåtet att publicera i hybrid-tidskrifter under en övergångsperiod, under förutsättning att tidskriften befann sig i en omställningsprocess till öppen tillgång (cOAlition S 2019b).

Under den här tidsperioden slöts också allt fler transformativa read-and-publish-avtal mellan Bibsam och de stora förlagen (Kungliga biblioteket, 2023d). Detta innebar att de flesta tidskrifter nu omfattades av ett avtal som gjorde att forskare vid svenska universitet kunde publicera i open access-tidskrifter utan att behöva fundera över publiceringsavgifter.

2.3 Tidigare forskning

2.3.1 Vetenskaplig kommunikation

Sedan 50–60-talen har studiet av kommunikationsmönster i vetenskaplig publicering varit ett etablerat område inom biblioteks- och informationsvetenskap. I början gjordes mest undersökningar inom en disciplin (Fry & Talja 2007). Publikationsmönstren skilde sig åt mellan de olika disciplinerna, och gör det fortfarande. De mest utmärkande skillnaderna är mellan humaniora å ena sidan och naturvetenskap och medicin å andra sidan. Inom humaniora är monografin det vanligaste publiceringssättet, medan man inom naturvetenskap och medicin publicerar artiklar i vetenskapliga tidskrifter. En annan skillnad man ser är att det inom till exempel partikelfysik, där det är viktigt att få ut sina resultat snabbt, är vanligt att lägga upp så kallade pre-prints på nätet och alltså dela med sig av sina manuskript innan de är publicerade, och även innan de är formellt granskade (Fry et al. 2010).

Allt eftersom ny kommunikationsteknik utvecklats och etablerats har forskningen undersökt hur den har använts eller inte använts inom olika discipliner. Fry och Talja (2007) tittade på disciplinära skillnader i hur forskare kommunicerar med hjälp av akademiska mejllistor, hemsidor och andra digitala resurser så som rena e-tidskrifter och arkiv för pre-prints. De använde sig av Whitleys teori från år 2000 om den intellektuella och sociala organiseringen av akademiska fält (*the intellectual and social organization of academic fields*) för att förstå hur kommunikationspraktiker kopplade till olika informationstekniska resurser utvecklas olika inom olika discipliner. Fry och Talja (2007) menar att hur integrerade och därmed beroende forskare är av varandra inom ett fält (*mutual dependence*) förklarar varför till exempel pre-prints fungerar inom ett fält men inte inom ett annat. På samma sätt kan den grad till vilka resultat och forskningsprocesser är förutsägbara inom ett fält (*task uncertainty*) förklara varför öppna breda e-postlistor är intressanta att använda inom vissa fält men inte inom andra.

Pilerot (2013) undersökte tillit (*trust*) i relation till hur forskare inom designområdet delar vetenskaplig information med varandra utifrån ett praktik-

teoretiskt perspektiv. Pilerot undersöker vad forskarna uppfattar skapar tillit i hur en artikel är skriven, eller vilken attityd en forskare har då man möts, såväl ansikte mot ansikte som digitalt. Resultatet visar att om forskaren visar ödmjukhet och en öppen attityd skapar det större tillit än någon som framhäver sig själv. Samtidigt har innehållet i vad som sägs också betydelse. Saker som kan ha betydelse för tillitsskapande är vilken kunskap en forskare har och hur den förmedlas, om man är med i samma nätverk eller om någon har publicerat mycket i de tidskrifter man själv vill publicera i.

Allt eftersom forskare börjat använda sig av sociala medier för att synliggöra sig själva och sin forskning, har också forskningen om vetenskaplig kommunikation börjat handla om den mer informella kommunikationen som forskare ägnar sig åt (Kjellberg & Haider 2019). Kjellberg och Haider använder sig av praktikteori för att undersöka vilken roll det ger online-deltagandet på de sociala kommunikationssajter som uppstått, till exempel Academia, ResearchGate eller Mendeley. Kjellberg och Haider menar att det som bygger tillit och skapar ett rykte fortfarande är de traditionella publikationerna som artiklar och konferensbidrag, och att aktiviteten på de nyare sociala nätverks-sajterna snarare förstärker dessa än att konkurrera med dem, till exempel genom att marknadsföra det som publicerats.

2.3.2 Publicering med öppen tillgång

Det finns, som nämnts, framför allt två sätt för forskaren att se till att en publikation blir öppet tillgänglig. Det ena är att publicera i en open access-tidskrift, det andra att parallellpublicera en traditionellt publicerad artikel i ett öppet arkiv. Eftersom mina intervjupersoner publicerar sina artiklar i tidskrifter har jag fokuserat det här avsnittet till publicering i open access-tidskrifter och utelämnat de öppna arkiven.

När publicering med öppen tillgång blev ett alternativ tack vare digitalisering och ny informationsteknologisk kunskap, blev så småningom också publicering med öppen tillgång ett område som intresserade forskare inom biblioteks- och informationsvetenskap.

Forskares medvetenhet om öppen tillgång

Flera studier har handlat om medvetenheten hos forskare om öppen tillgång (till exempel Xia 2010; Fry et al. 2010). Fry et al. (2010) konstaterade att missförstånd kring öppen tillgång inte sällan spelar roll för forskarnas tveksamma inställning till att publicera med öppen tillgång.

Swan (2008) gjorde en rapport om vetenskaplig kommunikation där hon bland annat intervjuat forskare i Storbritannien. Det framkom att forskarnas okunnighet om öppen tillgång fortfarande var stor, framför allt när det gäller kostnader och copyright. Swan skriver att medvetenheten ökar, men att det går långsamt. Något hon menar har haft positiv effekt och väckt uppmärksamhet är de open access-policyer som antagits av forskningsfinansiärer, samt de open access-tidskrifterna som ges ut av förlagen PLoS och BMC inom naturvetenskap och medicin, och som många känner till. Författaren menar också att forskarna inte är speciellt medvetna om kostnaden för bibliotekets prenumerationer.

Varför forskare väljer att publicera med öppen tillgång

Studier om vilka anledningar forskare angav till varför de valde att publicera med öppen tillgång respektive valde att inte göra det förekom redan då öppen tillgång var nytt (se till exempel Swan & Brown 2004). Den största anledningen till att de som publicerade med öppen tillgång valde att göra det uppgavs vara principen om fri tillgång till vetenskapliga resultat för alla. Andra viktiga anledningar var uppfattningen att publiceringsprocessen var snabbare och att artikeln nådde ut till fler läsare. De forskare som i stället valde prenumerationsbaserade tidskrifter uppgav att de gjorde det framför allt på grund av att de antingen inte kände till open access-tidskrifterna inom sitt fält tillräckligt väl eller att de hade för låg impaktfaktor. Ytterligare en anledning var att de, tvärt emot de författare som valde att publicera med öppen tillgång, hade uppfattningen att artiklar i open access-tidskrifter hade färre läsare.

Hinder för att publicera med öppen tillgång

Björk undersökte vilka strukturella hinder som fanns för olika typer av publicering med öppen tillgång 2004. Därefter återkom han nästan tio år senare med en uppföljningsstudie som visade att hindren hade minskat sedan den förra studien (Björk 2013). Vissa barriärer hade försvunnit medan andra fanns kvar. De hinder som visade sig ha försvunnit var sådant som att bygga den informationsteknologiska infrastrukturen och att hitta en hållbar affärsmodell. Däremot var det akademiska meriteringssystemet fortfarande ett stort hinder för publicering med öppen tillgång.

Forskarens attityder till öppen tillgång

Efter några år började konkreta förändringar ske hos finansierare och på universiteten. Vetenskapsrådet införde år 2010 krav på att forskningsresultat som finansierats med deras medel måste publiceras med öppen tillgång och allt fler av de svenska universiteten formulerade open access-policyer. Vid tiden för dessa förändringar ökade också intresset för att undersöka forskarens attityder till öppen tillgång (Eklund et al. 2011).

Undersökningar av hur forskare väljer tidskrift visar att öppen tillgång kommer långt ner på listan över viktiga kriterier (se till exempel Borrego & Anglada 2016; Nicholas et al. 2017a). Borrego och Anglada (2016) gjorde en enkätundersökning bland forskare vid 12 universitet i Spanien och fann att impaktfaktor var den mest betydelsefulla faktorn vid val av tidskrift medan öppen tillgång kom näst sist av de faktorer som undersöktes. Författarna kopplade resultatet till användandet av bibliometri vid utvärdering av forskare, vilket inte gynnar publicering i open access-tidskrifter.

Skillnaderna mellan olika discipliner har också avspeglat sig i skillnader i attityderna till öppen tillgång och vilken form av öppen tillgång man väljer. Flera studier av forskarens inställning till publicering och öppen tillgång har gjorts med enkätundersökningar där olika fakulteter eller discipliner jämförts med varandra (se till exempel Togia & Korobili 2014; Rowley et al. 2017; Tenopir et al. 2017). Man har kunnat konstatera att det finns stora skillnader mellan olika discipliner när det gäller publikationspraktikerna, och därmed också mellan erfarenheterna av och valet att publicera med olika varianter av öppen tillgång.

I en stor internationell studie har Nicholas et al. (2017a,b) undersökt hur forskare som är i början av sin akademiska karriär förhåller sig till publicering. Författarna har intervjuat doktorander och postdocs vid universitet i sju olika länder (Kina, Frankrike, Malaysia, Polen, Spanien, Storbritannien och USA). Dessa unga forskare är födda mellan 1982–2004 och kan vara intressanta dels för att de är framtidens forskare, dels för att de är uppvuxna i en digital miljö och därför kan tänkas ha en annan inställning till digitala lösningar än den äldre generationen. Författarna skriver att de unga forskarna ofta tänker annorlunda än sina äldre kollegor och verkar hålla öppenhet, delande och transparens högt. Samtidigt vet de flesta att de måste spela ett spel för att bli beförade och de uppfattar att de behöver publicera i högt rankade tidskrifter (Nicholas et al. 2018). Nicholas et al. (2017a) fann till och med att forskare som var i början av sin karriär i högre utsträckning försökte publicera i topprankade tidskrifter eftersom de uppfattade det som avgörande för sin karriär. Endast 10 % publicerade i open access-tidskrifter, såvida de inte även var högt rankade.

3 Metod

3.1 Val av metod

Syftet med undersökningen är att få en fördjupad bild av forskarnas inställning till öppen tillgång och förstå hur de resonerar kring att publicera sina egna artiklar med öppen tillgång. Därför har jag valt en metod med en kvalitativ ansats som gör det möjligt med fördjupning i respondenternas resonemang, erfarenheter och tankar kring ämnet. Jag har valt att göra semistrukturerade intervjuer där respondenten får prata ganska fritt runt ämnet och man kan följa upp påståenden och tveksamheter (Kvale & Brinkmann 2014, s. 180).

Om jag hade valt en kvantitativ metod och till exempel gjort en enkätundersökning, hade jag kunnat samla in material från ett stort antal forskare från flera olika universitet. Fördelen hade varit att jag med ett slumpmässigt och tillräckligt stort stickprov hade kunnat göra statistiska analyser och jämförelser mellan grupper och att slutsatserna hade varit generaliserbara (Bryman 2018). Nackdelen hade emellertid varit att svaren hade blivit mindre uttömmande och jag hade inte kunnat fördjupa mig i vilka tankar som ligger bakom deras inställning till open access. Dessutom hade jag inte haft möjlighet att ställa följdfrågor eller be respondenterna förtydliga oklarheter (Bryman 2018).

Jag har valt att intervju forskare som är verksamma vid tre olika institutioner vid ett av de nyare universiteten i Sverige. Samtliga institutioner bedriver medicinrelaterad forskning.

3.2 Urval

Jag har valt att intervju forskare vid ett relativt nytt svenskt universitet. Man skulle kunna tänka sig att de nyare universiteten, som fått universitetsstatus först under senare år, är mindre fast i gamla strukturer än de äldre universiteten med väl inarbetade traditioner. Eftersom publiceringskulturen är under förändring kan det därför vara intressant att studera forskares inställning till öppen tillgång vid ett av de nya universiteten. Även inriktningen mot en mer tvärvetenskaplig forskning på de nya universiteten gör dem intressanta att undersöka eftersom kommunikation över institutionsgränserna kan tänkas vara vanligare.

Mitt val att fokusera på publicering av vetenskapliga artiklar har gjort att jag valt forskare inom ämnesområden där man skriver sammanläggningsavhandlingar och där artikelpublicering är det främsta sättet att kommunicera vetenskapliga resultat. Som intervjupersoner har jag därför valt forskare inom tre medicinrelaterade ämnesområden.

För att välja ut intervjupersoner har jag använt mig av ett så kallat snöbollsurval (Bryman 2018, s. 504) och tagit hjälp av två kontaktpersoner, som arbetar med publiceringsfrågor och forskarstöd vid universitetets bibliotek. Mina kriterier för urvalet av respondenter från respektive institution var att det skulle ha gått minst tre år sedan de disputerade och att de skulle ha varit

forskningsaktiva och publicerat sig de senaste tre åren. Utifrån dessa kriterier bad jag mina kontaktpersoner om förslag på forskare som skulle kunna vara intressanta att intervjua. Det kan finnas problem med att ta hjälp av någon annan för att välja ut intervjupersoner. Risken är att det blir en snedfördelning i urvalet då kontaktpersonen kanske omedvetet väljer personer med vissa egenskaper eller åsikter. Samtidigt finns det klara fördelar, till exempel att det då kan vara lättare att komma i kontakt med personer som är villiga att ställa upp, som har kunskap och erfarenhet inom området och som vill dela med sig av sina funderingar (Bryman 2018).

Anledningen till att jag ville intervjua forskare som hunnit vara aktiva några år efter disputationen är att de skulle ha hunnit få erfarenhet av publicering och av att söka forskningsanslag och/eller tjänster. Som doktorand har man ofta inte hunnit fundera så mycket över vilka tidskrifter man skickar sina manus till och hur publikationerna kan påverka en framtida forskarkarriär. Först ett par år efter disputationen, när man ska börja söka egna anslag, blir det uppenbart vilken betydelse publiceringar, och eventuellt valet av tidskrift, har för ens framtida karriär. Inte heller alla doktorander har intentionen att fortsätta med forskning inom den akademiska världen, varför ett urval av doktorander hade varit mindre intressant.

Utifrån de förslag på forskare jag fick från mina kontaktpersoner valde jag ut två forskare per institution. Innan jag kontaktade dem gick jag igenom deras publikationslistor på universitetets hemsida och i SwePub för att se att de uppfyllde inklusionskriterierna för disputationsår och publicering. Jag har valt både kvinnor och män då det varit möjligt. Könsfördelningen bland respondenterna speglar könsfördelningen på institutionerna.

Två respondenter från varje institution är ett alltför litet material för att det ska vara möjligt att säga något om likheter och skillnader i materialet. En kvalitativ studie med få respondenter i varje grupp kan aldrig säga något om skillnaden mellan grupper inom den undersökta populationen. Är man intresserad av den typen av resultat behövs en kvantitativ studie med ett stort antal respondenter från respektive grupp som valts ut på ett för populationen representativt vis (Bryman 2018). Jag har i stället betraktat forskarna som en enda grupp inom medicinrelaterade ämnen, med artikelpublicering som gemensam nämnare, och försökt få en bild av deras inställning till att publicera med öppen tillgång.

3.3 Kontakt

Jag kontaktade först forskarna via e-post (Bilaga 2) och därefter per telefon, för att boka in en tid för intervjun. I några fall svarade forskaren direkt på det första mejlet, eller gick inte att nå per telefon, varför tid i stället bokades via e-post. En av forskarna avböjde deltagandet men rekommenderade i stället en kollega som jag kontaktade.

I mejlet förklarade jag syftet med studien och att jag är intresserad av just forskares inställning till att publicera med öppen tillgång. Jag informerade dem om att intervjun kommer att spelas in och att den skulle ta maximalt 60 min. Jag kontaktade respondenterna i mitten av maj och de fick själva välja när

under perioden maj-september som intervjun skulle utföras. Samtliga tillfrågade valde augusti eller september.

3.4 Intervjuer

Intervjuerna gjordes under perioden 9/8–5/9 2019. Intervjupersonen fick själv bestämma var intervjun skulle utföras, och samtliga intervjuer gjordes på ett kontors- eller seminarierum vid den intervjuades institution. Intervjuerna varade mellan 40 och 60 minuter. Alla intervjuer gjordes på svenska, utom en som gjordes på engelska.

Intervjupersonerna informerades först om syftet med intervjun, att deltagandet är frivilligt och när som helst kan avbrytas, att de kan avstå från att svara på en fråga om de inte vill, samt om hur materialet kommer att hanteras. De tillfrågades också om de gick med på att jag spelade in intervjun. Intervjupersonerna informerades om att inspelningen kommer att behandlas konfidentiellt och att resultatet kommer att presenteras i oidentifierad form. Innan intervjun påbörjades inhämtades skriftligt informerat samtycke i enlighet med GDPR (Bilaga 3). Samtliga intervjupersoner gick med på att intervjuerna spelades in.

De semi-strukturerade intervjuerna gjordes med hjälp av en intervjuguide (Bilaga 1) och spelades in med mobiltelefon. Jag har förhållit mig relativt fritt till intervjuguiden och låtit respondenterna prata om det som engagerat dem inom området för intervjun. Dock har jag sett till att de relevanta delarna har täckts in och använt intervjuguiden som ett stöd för detta. Jag har inlett intervjun med att berätta att jag kommer att börja med några kortare bakgrundsfrågor och att vi sedan kommer att prata om publicering i allmänhet och därefter gå över till öppen tillgång. Efter bakgrundsfrågorna har jag börjat med öppna frågor och gett respondenten tid att prata. Jag har ställt uppföljningsfrågor och använt mig av pauser för att invänta en fortsättning på resonemanget och låta respondenten hinna berätta om tankar som dyker upp efterhand. Efter intervjun tillfrågades respondenterna om jag fick citera dem (avidentifierat), vilket alla gick med på.

Direkt efter intervjun skrev jag ner en kort sammanfattning om intervjun med intervjupersonens huvudståndpunkter och om det var något som var utmärkande för samtalet. Jag skrev ner om något gav upphov till idéer eller frågor hos mig själv och om det var något jag borde tänka på till nästa intervju.

Intervjuerna transkriberades så snart det var möjligt. Intervjuerna har i princip transkriberats i sin helhet. Undantaget är de inledande bakgrundsfrågorna, där endast den väsentliga informationen skrivits ned, samt de gånger respondenten kommer in på något som helt uppenbart inte är relevant för studien. Tiden har skrivits ner med jämna mellanrum i transkriptet, för att enklare kunna dubbelkolla de citat som används.

Under transkriberingen har jag antecknat idéer, frågor och funderingar som har dykt upp. Jag har också förhållit mig kritisk till min egen roll som intervjuare och antecknat sådant som jag tycker att jag borde gjort annorlunda. Det kan

vara följdfrågor jag borde ha ställt, en eventuell fortsättning jag borde ha inväntat eller en fråga som blev ledande.

Citaten som används har justerats för att underlätta läsandet, men utan att betydelsen har ändrats. Bland annat har upprepade betydelselösa ord som *liksom* och *alltså* ibland tagits bort. Det samma gäller småord/ljud som *ju*, *eh* och *em* och kortare pauser.

3.5 Anonymitet

Respondenterna har avidentifierats i uppsatsen och deras namn har ersatts med beteckningarna ”Intervjuperson 1”, ”Intervjuperson 2”, ... osv. För att bevara respondenternas anonymitet har jag inte skrivit ut vilket universitet som respondenterna är verksamma vid. Av samma anledning har jag valt att inte ange vilka de tre ämnesområdena är. Eftersom min intention inte har varit att jämföra olika institutioner med varandra tycker jag inte att det valet gjorts på någon allvarlig bekostnad av resultatet. Jag har också valt att inte ha med uppgifter eller citat som kan avslöja respondenternas identitet. Ljudfil och övrigt intervjumaterial har hanterats och förvarats i enlighet med GDPR. I det fall då intervjun gjorts på engelska har jag översatt de aktuella citaten till svenska så att det inte ska synas vilka uttalanden som gjorts av en person som inte har svenska som modersmål.

3.6 Analysmetod

Analysen av intervjuerna inleddes enligt Brymans rekommendation (2018, s. 700) med att jag läste igenom varje transkription, utan att göra några noteringar förrän hela intervjun gått igenom. Jag noterade då det som kändes viktigast och mest intressant i intervjun. Därefter gjordes ytterligare en genomläsning och kodning av materialet påbörjades, även detta enligt Bryman (2018). Det innebar att jag gjorde anteckningar i marginalen om sådant som verkade viktigt och kunde ha något med forskningsfrågorna att göra. Jag antecknade till exempel nyckelord som använts, satte ord på de fragment av texten som innehöll viktig information och noterade vad som verkade vara teman. Därefter gick jag igenom anteckningarna i marginalen och noterade vilka som rörde ungefär samma sak och verkade höra ihop. Dessa gavs en gemensam beteckning när så var möjligt, och jag försökte hitta ord som bäst beskrev fragmenten som kommenterats. När koderna gått igenom att antal gånger och justerats efterhand, för att bäst ringa in det de skulle beskriva, klippte jag ut textfragmenten med en viss eller närliggande kod och klistrade in dem i ett nytt dokument. Koderna fick här vara rubriker och fragmenten samlades under respektive kod. Efter varje fragment fanns en notering om vilken intervju den tillhörde. En vanlig kritik mot kodning är att man riskerar att förlora kontexten för det som sägs (Bryman 2018, s. 701). För att undvika detta gjordes en notering om sammanhanget, till exempel vilken fråga detta var ett svar på, för de textfragment där kontexten inte tydligt framgick.

Fragment som inte passade in bland de andra fragmenten under en rubrik flyttades till annan mer passande kategori. Vid behov skapades i stället en ny

kategori. Vissa kategorier delades upp i mindre teman när undergrupper kunde urskiljas.

När tematiseringen var gjord valde jag teori utefter vad som verkade intressant att titta närmare på i materialet. Valet föll på Kling och McKims (1999) teori om publicering samt Nyinstitutionell teori (Eriksson-Zetterquist 2009). Jag läste därefter igenom transkripten på nytt och kodade om utifrån fyra teoretiska begrepp hämtade från teorierna (se stycke 4.3 *Användning av teorierna*). Vid denna omkodning försvann några av de ursprungliga temana medan teman som var baserade på de teoretiska begreppen alltså tillkom.

4 Teori

För att analysera intervjumaterialet och besvara forskningsfrågorna används två teorier, en publiceringsteori samt nyinstitutionell teori. Det som är mest relevant från dessa två teorier i relation till studien beskrivs här.

4.1 Kling och McKims publiceringsteori

För att undersöka hur mina intervjupersoner ställer sig till olika aspekter av att publicera med öppen tillgång (Första forskningsfrågan) använder jag mig av Kling och McKims teori om publicering. Jag använder de tre begreppen *tillgänglighet*, *publicitet* och *trovärdighet*.

4.1.1 Tillgänglighet, publicitet och trovärdighet

Kling och McKim (1999) behandlar vetenskaplig publicering som en kommunikationspraktik – en aktivitet som forskare som vill få sina artiklar lästa av så många som möjligt i sin målgrupp ägnar sig åt. De menar att kommunikationspraktiken är förankrad i och har utvecklats i ett specifikt forskarsamhälle. Därför skiljer sig publiceringstraditionerna åt mellan olika discipliner, eller mellan olika forskningsfält. Kling och McKim presenterar tre dimensioner/kriterier för vetenskaplig publicering som de menar är uppfyllda då publiceringen är effektiv. Dimensionerna är tillgänglighet (*Accessibility*), publicitet (*Publicity*) och trovärdighet (*Trustworthiness*). När Kling och McKim presenterade teorin 1999 såg publiceringslandskapet annorlunda ut än idag och artikeln måste betraktas utifrån den tid då den kom till. Digital publicering var fortfarande en ny företeelse och som läsare förstår man att det fanns en oro i forskarsamhället som var förknippad med de digitala tidsskrifterna. Trots det daterade publiceringslandskapet är de centrala begreppen i teorin – trovärdighet, publicitet och tillgänglighet – fortfarande användbara, men behöver ibland översättas till dagens kontext. Nedan följer en kort genomgång av kriterierna:

Tillgänglighet

För att en publicering ska räknas som effektiv ingår enligt Kling och McKim att artikeln är lätt att lokalisera och få tag på. Den ska också finnas kvar under lång tid framöver och ska ha stabila identifierare för att vara enkel att söka upp. Om man tittar på dagens digitala publicering ska till exempel varje tidskriftsartikel ha ett unikt DOI-nummer (Digital Object Identifier) vilket gör det enkelt att söka upp publikationen under lång tid framöver (DOI Foundation 2023). I relation till öppen tillgång kan man naturligtvis se betalväggar som ett hinder för tillgänglighet.

Publicitet

För att en artikel ska kunna läsas måste den vara synlig, så att potentiella läsare blir medvetna om att den över huvud taget existerar. Att publicera i en välkänd tidskrift som *Nature* eller *Science* som är välrenommerad och har en väl-etablerad läsekrets ger naturligtvis bättre publicitet än att lägga upp artikeln på en hemsida, skriver Kling och McKim. Idag ger fortfarande en artikel i *Nature* eller *Science* väldigt god publicitet för en forskare. Men även artiklar som inte

publiceras i högstatustidskrifter kan hittas relativt enkelt av forskare som söker aktivt efter nya publikationer i en artikeldatabas inom ämnesområdet. För att en artikel ska synas kan det därför vara avgörande att den är sökbar och finns indexerad i de databaser som används av potentiella läsare. Inom medicin och medicinrelaterade ämnen är PubMed den viktigaste sökmotorn för att hitta artiklar i artikeldatabaser i ämnet, där den största artikeldatabasen är Medline (National Library of Medicine 2023).

Trovärdighet

Sakkunniggranskning, *peer review*, är kännetecknande för vetenskapliga artiklar och är en del av den vetenskapliga processen. Det är också sakkunniggranskningen som framför allt skapar trovärdighet inom akademien (Kling och McKim). Dokumentet ska ha blivit granskat genom en process som försäkrar läsaren om att innehållet är tillförlitligt. Att artikeln är publicerad i en tidskrift med hög status och en etablerad läsekrets är enligt författarna också betydelsefullt för trovärdigheten. Peer review-förfarandet skiljer sig åt mellan olika discipliner. Man kan ha enkel- eller dubbelblind granskning och antalet granskare är också olika. Annan publicering som till exempel egenpublicering eller att publicera i tidskrifter som inte tillämpar någon peer review-process har låg trovärdighet, just för att innehållet inte formellt har granskats före publicering. Det finns dock ämnesområden där man inte fäster så stor vikt vid peer review utan lägger upp sina artiklar i arkiv innan de publicerats i en tidskrift (Kling och McKim).

4.2 Nyinstitutionell teori

För att analysera hur forskarna förhåller sig till själva omställningen av publiceringssystemet till öppen tillgång (andra forskningsfrågan) har jag använt mig av nyinstitutionell teori. Här följer en kort genomgång av vad teorin innebär.

Nyinstitutionell teori är en organisationsteori som ofta används för att analysera förändringar inom organisationer av olika slag. Det är en vidareutveckling av institutionell teori och de centrala verken är skrivna av sociologerna Meyers och Rowans respektive organisationsforskarna DiMaggio och Powell (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 64). Ett av de centrala begreppen är *legitimitet* och tonvikten ligger på hur organisationer skaffar sig legitimitet. Enligt Eriksson-Zetterquist (2009, s. 68) menar Meyer och Rowan att organisationer behöver betraktas som legitima både av sina egna medlemmar och av sin omgivning för att överleva. Organisationen kan skaffa sig legitimitet genom att anpassa sig till de förväntningar som finns. Det gäller så väl de förväntningar som finns i omgivningen som de som finns bland de egna medlemmarna. Det innebär i stort sett att organisationens yttre struktur, alltså det som syns utåt, inte ska kollidera med de värderingar och förväntningar som finns i omgivningen. Detta kallas inom nyinstitutionell teori för att organisationen anpassar sig till omvärldens myter. Som organisation räcker det alltså inte att vara effektiv, den måste också uppfattas som legitim för att kunna fortsätta existera. En organisations formella struktur behöver inte nödvändigtvis fungera som samordnande eller kontrollerande av organisationen. Dess uppgift kan i stället vara att ge organisationen legitimitet genom att spegla de myter som finns i omgivningen. Tekniska lösningar som används i

organisationen är inte nödvändigtvis effektiva, utan används eftersom det finns en myt kring tekniken som får organisationen att framstå som rationell eller moden (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 66).

Eriksson-Zetterquist skriver också att när ämnesområden utvecklas kommer det att ge upphov till nya rationella sätt att arbeta, nya professioner och nya program, vilka blir institutionaliserade genom lagstiftning, fackets krav och den allmänna opinionen. Organisationer som vill bli betraktade som legitima kommer att ta till sig detta, anpassa sig till lagstiftning och fackliga krav och inrätta de arbetssätt och metoder som förväntas av dem inom sitt område. Organisationer kommer då att utveckla sina formella strukturer så att de blir lika till formen, eftersom de alla försöker förverkliga samma myt. En organisation som inte anpassar formen efter detta, till exempel inte har ett vedertaget revisionssystem, kommer inte att uppfattas som seriös. Denna utveckling av olika organisationers formella struktur som gör att organisationer inom samma bransch kommer att likna varandra till formen, kallas *isomorfism* (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 66). Ett exempel som Eriksson-Zetterquist nämner är att det är samma form av språk som används utåt av organisationen. Ett annat exempel är att en organisation som blir utvärderad av en annan betydelsefull organisation, till exempel en konsultfirma, gör att omvärlden litat på att organisationen fungerar bra, vilket alltså ger legitimitet. Samma legitimitet skulle inte uppnås om organisationen genomförde samma förändringar själv, utan att ta hjälp av den välkända konsultfirman.

Ett annat begrepp inom nyinstitutionell teori är *löst kopplade system*, och innebär att olika delar inom en organisation förhåller sig relativt oberoende av varandra (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 69). Det gör att organisationen har lättare för att anpassa sig till förändringar som den utsätts för från sin omgivning. Man kan enkelt göra förändringar i den formella strukturen i organisationen, medan den informella strukturen som styr själva arbetet i organisationen kan fortsätta som tidigare. Detta gör att organisationen kan fortsätta att betraktas som legitim, utan att behöva göra alltför kostsamma förändringar, och kan på så vis fortsätta att existera. Den lösa kopplingen är därför ofta något positivt och gör att organisationen kan undvika att problem sprider sig genom hela organisationen. Det kan göra att medarbetarna behåller arbetstillfredsställelsen och att organisationen i slutändan överlever.

Eriksson-Zetterquist (2009, s. 71) tar ett exempel med hur en organisation inför en ambitiös jämställdhetsplan trots att man vet att man inte kan genomföra den och samtidigt behålla det arbets- och rekryteringssätt man tycker är effektivt, nämligen att internrekrytera. Den ambitiösa jämställdhetsplanen är viktig för att framstå som legitim för omgivningen, och för de anställda. Samtidigt skulle inte företaget klara av att rekrytera så många kvinnliga chefer som man sagt att man ska genom internrekrytering. Lösningen blir att särkoppla jämställdhetsplanen från rekryteringsprocessen. Man har alltså en jämställdhetsplan som ger legitimitet utåt, men fortsätter med samma typ av rekrytering som tidigare, och bryr sig inte om att man inte kommer att nå målet i planen (Eriksson-Zetterquist 2009, s.71).

4.3 Användning av teorierna

Efter att ha kodat och tematiserat mitt intervjumaterial valde jag alltså ut två teorier att använda för att analysera materialet. För att titta på forskarnas generella inställning till att publicera med öppen tillgång (Fråga 1) valde jag Kling och McKims (1999) teori om publicering och deras tre dimensioner av vetenskaplig publicering: *tillgänglighet*, *publicitet* och *trovärdighet*, vilken har beskrivits i stycke 4.1. För att analysera hur forskarna förhåller sig till själva övergången från ett prenumerationsbaserat publiceringssystem till ett publiceringssystem med öppen tillgång (Fråga 2), valde jag att använda nyinstitutionell teori och att framför allt fokusera på begreppet *legitimitet*. Detta har beskrivits i stycke 4.2. Efter att ha valt teorier och begrepp gick jag igenom mitt material på nytt för att hitta det som hör hemma under respektive teoretiskt begrepp.

5 Resultat och analys

I resultat- och analysdelen redovisas intervjupersonernas svar indelade i tre avsnitt. Först presenteras allmän information om intervjupersonerna och deras publicering i *Allmänt om intervjupersonerna*. Därefter kommer två större avsnitt, *Intervjupersonernas inställning till öppen tillgång* respektive *Den pågående omställningen till publicering med öppen tillgång*, vilka representerar de två forskningsfrågorna. Under dessa två avsnitt presenteras relevanta teman som framkommit vid genomgången av intervjupersonernas svar.

5.1 Allmänt om intervjupersonerna

De sex forskare som intervjuats är alla aktiva inom medicinrelaterade ämnen. De publicerar sina resultat i form av artiklar i internationella, vetenskapliga tidskrifter där publiceringsspråket är engelska och refereegranskningen är viktig. Oftast sampublicerar de med en eller flera andra författare. Ingen av forskarna lägger upp sina artiklar i några andra öppna arkiv än i det egna universitetets publiceringsdatabas. Ingen av intervjupersonerna lägger upp några ogranskade pre-prints av sitt arbete.

Samtliga intervjupersoner har skrivit sammanläggningsavhandlingar och har hunnit forska i fem år eller mer sedan de disputerade. Alla utom en beskriver sin forskning som helt eller delvis tillämpad. Den som arbetar med grundforskning har som mål att den ska kunna tillämpas, men att vägen dit kan vara lång. Alla säger sig ha mer eller mindre tvärvetenskapliga projekt. En del har extern finansiering av sin forskning medan andra finansieras av universitetet.

Universitetet har en open access-policy som vid tiden för intervjuerna sa att anställda bör publicera sina resultat i tidskrifter som tillämpar öppen tillgång, men det är inget absolut krav. På universitetet finns en fond där forskarna kan söka pengar till publiceringsavgiften i rena open access-tidskrifter. Endast en av intervjupersonerna har forskningspengar från en finansiär som kräver att resultaten publiceras med öppen tillgång.

5.2 Intervjupersonernas inställning till öppen tillgång

I det här avsnittet redovisas och analyseras det som framkommit från intervju-materialet som är relevant för den första forskningsfrågan: *Vad har forskarna för inställning till publicering med öppen tillgång?* Först kommer ett stycke om *Okklarheter om begrepp* och därefter *Tillgänglighet, publicitet och trovärdighet*, vilka är begrepp hämtade från Kling och McKims (1999) publiceringsteori. Sist kommer stycket *Demokratiska aspekter*, där de demokratiska aspekter som framträtt ur intervjumaterialet, men inte täcks in av Kling och McKims teori redovisas.

5.2.1 Oklarheter kring begrepp

Under intervjuerna blev det tydligt att det kan vara komplicerat att prata om öppen tillgång och de olika publiceringsformer som ryms inom begreppet. Några av intervjupersonerna var inte så insatta i vad de olika formerna av publicering med öppen tillgång innebar och hade inte alltid klart för sig om tidskrifterna de själv publicerat i var rena open access-tidskrifter eller hybrid-tidskrifter. Andra berättade att de tidigare inte hade funderat så mycket på skillnaden mellan rena open access-tidskrifter och hybrid-tidskrifter, men att bibliotekarierna hade informerat om skillnaden och om de ekonomiska konsekvenserna för biblioteket med att publicera i hybrid-tidskrifter.

5.2.2 Tillgänglighet, publicitet och trovärdighet

Enligt Kling och McKim (1999) är det nödvändigt att kriterierna tillgänglighet, publicitet och trovärdighet är uppfyllda för att publiceringen ska bli effektiv. Kling och McKim använder sin teori på olika slags elektronisk publicering. Jag använder den uteslutande för att titta på publicering i open access-tidskrifter, eftersom mina intervjupersoner inte lägger upp pre-prints eller tillämpar självpublicering.

Tillgänglighet

Tillgänglighet innebär enligt Kling och McKim (1999) att publikationen ska vara enkel att lokalisera och att få tillgång till för andra forskare. Detta är ju också en del av kärnan i publicering med öppen tillgång. Vid öppen tillgång gäller som bekant att publikationen ska vara fritt tillgänglig för alla, alltså inte bara för forskare utan även för allmänheten, och att den ska vara tillgänglig utan kostnad.

Det framgår av intervjuerna att den form av tillgänglighet som är viktigast för intervjupersonerna generellt sett är att artiklarna är tillgängliga för andra forskare inom samma område. Detta för att forskningen ska läsas, diskuteras och därmed kunna bli bättre, vilket i sin tur gynnar patienten. Att det blir bättre för patienten är en viktig drivkraft för intervjupersonerna eftersom de befinner sig inom ämnesområden som alla syftar till att förbättra för människor som på olika sätt behöver vård och omvårdnad. Eftersom många kollegor redan har tillgång till publikationerna genom biblioteken vid de universitet eller högskolor där de är verksamma, är det inte främst kollegorna som intervjupersonerna tänker får ökad tillgång genom att publikationerna publiceras med öppen tillgång, även om någon också nämner detta. Det är praktikerna som arbetar inom vården som får ökad tillgänglighet. Men även tillgängligheten för allmänheten, för vem som helst, nämns som något positivt.

På frågan om varför Intervjuperson 5 väljer att publicera med öppen tillgång svarar hen: *”Jag tycker att grundprincipen är bra, att kunskapen ska ut. Det är väldigt viktigt.”*

Intervjuperson 3 menar att det är viktigt att det hen publicerar med öppen tillgång även när människor utanför universitetet:

”...men också naturligtvis, det goda i att alla har tillgång till det. Självklart är det ett starkt skäl. Och tilltalande skäl. Att vem som

helst kan gå in och läsa vad jag har skrivit. Man behöver inte ens vara kopplad till ett universitet.” (Intervjuperson 3)

Det är inte bara det faktum att öppen tillgång är kostnadsfritt som lyfts fram. Intervjuperson 3 menar vidare att artiklar med öppen tillgång är mer lättillgängliga i betydelsen lättare att hitta, att det går enkelt och snabbt att få tag i dem:

”Idag kan du googla fram ganska mycket – du behöver inte ha stora sökstrategier. Och vad som kommer upp är ju ofta open access. Man kan klicka på dem och man får fram hela enkelt, i stället för att man ska gå in i olika sökmotorer via något universitet. För jag menar, sjukhusen har oftast tillgång till, är kopplat till något universitet, men det blir så mycket krångligare för dem.” (Intervjuperson 3)

Intervjuperson 3 ser alltså sökandet efter artiklar i olika databaser som något som är för komplicerat, och därmed alltför tidskrävande, för många som är anställda inom vården, även i de fall då sjukhusen har tillgång till artikel-databaser via ett universitet. Hen menar därför att publicering med öppen tillgång gör det enklare i och med att personalen kan få tillgång till artiklar genom att söka direkt på Google.

Även om samtliga intervjupersoner håller med om att det är en fördel om resultaten är tillgängliga för alla, så varierar styrkan i den övertygelsen. Intervjuperson 1 tror till exempel inte att klinikern ute på fältet har något intresse av att läsa hans artiklar, av den anledningen att forskningen är så specifik och därmed inte användbar för någon annan än den som forskar inom samma område. Intervjuperson 1 förklarar att hans forskning befinner sig i en del av en process, där det först är slutresultatet i processen (vilket andra forskare arbetar med) som blir intressant för klinikern. Intervjuperson 1 ser därför inte riktigt meningen med att själv publicera med öppen tillgång:

”Om jag bara pratar då för [intervjupersonens ämnesområde] så har det alltid rört sig i en viss process, jag tror inte att open access publiceringen kommer att få någon jättereell impakt på hur mycket vi forskar och hur och vad och hur bra den blir och hur tillgänglig den blir, för fortfarande är det våra kliniker som ska använda forskningsresultaten och våra patienter som ska dra nytta av dem – och det har nog ingen större betydelse om forskningsresultaten är publicerade i open access eller de gamla traditionella tidskrifterna faktiskt.” (Intervjuperson 1)

Något som också ingår i tillgänglighet enligt Kling & McKim (1999) är att informationen ska finnas kvar under lång tid. Här spelar universitetets egen publiceringsdatabas en viktig roll, vilken gör att artiklarna som läggs upp där av forskarna är lättåtkomliga och finns tillgängliga under lång tid framöver. Intervjupersonerna har lite olika inställning till att ladda upp sina publikationer i publiceringsdatabasen och flera uttrycker att det är krångligt att hålla reda på när de har rätt att lägga upp sina artiklar, för att inte bryta mot något avtal med förlaget. Intervjupersonerna syftar här på det embargo, alltså den tid som måste passera för att som författare ha rätt att göra artikeln tillgänglig för andra, som kan finnas om artikeln är publicerad i en prenumerationsbaserad tidskrift. Flera intervjupersoner berättar att de tar hjälp av bibliotekarierna för att det ska bli rätt:

”Jag tycker att det är jätteskönt att man har möjlighet att fråga biblioteket, eller de som ansvarar där, när man fyller i sin information. Sedan, om man är osäker, så kan man lägga över ansvaret på dem, att de hjälper till att undersöka vad man får och inte får göra. Så det känns inte som att vi behöver kunna allt där. Det känns jätteskönt. En sak mindre att tänka på.”
(Intervjuperson 2)

Publicitet

Publicitet innebär enligt Kling och McKim (1999) att en artikel är synlig, så att eventuella läsare blir medvetna om att den finns.

Vad som för forskarna/intervjupersonerna ofta väger tyngre än att bli läst av allmänheten är att bli läst av andra forskare. Intervjuperson 1 är en av de som framhåller att det viktigaste är att bli läst av kollegor inom samma forskningsområde. Därför är det av stort värde att publicera sina resultat i tidskrifter som indexeras, och alltså går att hitta, i de databaser där kollegorna söker litteratur. Är artikeln publicerad med öppen tillgång, men inte indexerad i till exempel PubMed, menar Intervjuperson 1 att risken är stor att forskarkollegor inte hittar artikeln:

”En god forskning ska kunna upprepas, god forskning ska man kunna testa. Det finns klokare kollegor än jag, som ser [och säger]: men du har ju inte använt rätt metod, den här metoden ska du använda eller du ska undersöka ditt material med det här instrumentet, och du har för få grupper och vi behöver fler patienter, och då samarbetar vi kanske i en större grupp. Så det tar ju tid. Och under den fasen så vill man ju publicera sig i sin forskningscommunity. Och då är ju de här databaserna och tidskrifterna, det är ju där man vill synas när man vill testa sina idéer, och också samla och läsa vad andra gör. Då är det inte så viktigt att nå ut till den stora breda publiken av andra kollegor och kliniker, eller patienter.” (Intervjuperson 1)

Intervjuperson 1 ser alltså inte publicering med öppen tillgång som en garanti för att forskarkollegorna ska hitta artikeln. Om man väljer att publicera i en ny eller mindre känd tidskrift är det alltså viktigt att ta reda på om den är indexerad i PubMed även om det är en open access-tidskrift.

Även Intervjuperson 2 tänker framför allt på andra forskarkollegor när det gäller vem som har intresse av att läsa de artiklar hen publicerar. Till skillnad från Intervjuperson 1 ovan, menar Intervjuperson 2 att publicering med öppen tillgång också underlättar för forskarkollegor att ta del av publikationerna. Intervjuperson 2 har en finansiering av forskningen som kräver att resultaten publiceras med öppen tillgång. Hen har hunnit vänja sig vid att artiklar bör vara öppettillgängliga och kan därför själv bli störd av att artiklar hen behöver inte är det:

”Jag kan ju själv tycka att det är irriterande idag som forskare att inte kunna ha tillgång till alla artiklar. För det finns en begränsning på en viss tid innan en artikel öppnas upp. Det kan ju jag också tycka är dumt. Och hade allting varit tillgängligt då hade ju jag också varit gladare.” (Intervjuperson 2)

I citatet ovan syftar Intervjuperson 2 på det embargo som kan finnas på artiklar som inte är publicerade med öppen tillgång. Det innebär att det tar en viss tid, ofta 6 eller 12 månader, innan författaren har rätt att lägga upp sin artikel i en databas, eller i ett öppet arkiv, där andra forskare kan få tillgång till den.

Intervjuperson 1 lyfter fram den stora ökningen i antalet open access-tidskrifter som något som ger större möjlighet att få sina studier publicerade. Hen menar att inom ett mindre forskningsområde blir de traditionella tidskrifterna snabbt mättade, på så vis att de bara kan ta in ett begränsat antal artiklar om liknande studier. Om det då finns fler tidskrifter så finns det också plats för fler artiklar. Intervjuperson 1 menar att inom det egna ämnesområdet har antalet tidskrifter ökat betydligt, tack vare tillkomsten av nya open access-tidskrifter. Hen förklarar att när man försöker få ut en artikel börjar man ofta med att skicka den till en tidskrift med lite högre impaktfaktor. Men om man inte får in artikeln i någon av de mer etablerade tidskrifterna så kan man gå vidare till en nyare open access-tidskrift:

”Då kanske man vänder sig till en open access-tidskrift, av den anledningen att man vill få ut sin forskning. För man är själv ändå så övertygad om att ja, det finns mycket skrivet om just det här, men vi tycker att vi har en ny vinkel eller nu har vi en ny metod och den har blivit refuserad för att folk inte tror på den – men vi tror på den.” (Intervjuperson 1)

Samma intervjuperson nämner vid andra tillfällen under intervjun att det också finns etablerade open access-tidskrifter, så även om det i just detta resonemang låter som att intervjuperson 1 skiljer mellan å ena sidan etablerade prenumerations-tidskrifter och å andra sidan nya open access-tidskrifter, så är uppdelningen inte så enkel. Men det är tydligt att intervjupersonen ändå förknippar ökningen av antalet tidskrifter inom fältet med tillkomsten av fler open access-tidskrifter, vilket gör det enklare att få ut lite mer svårpublicerade artiklar, samt att flera av de etablerade tidskrifterna inte är öppet tillgängliga.

Trovärdighet

Enligt Kling och McKim (1999) innebär trovärdighet att läsaren ska kunna lita på att artikeln har genomgått en vetenskaplig granskning, vilket i intervjupersonernas fall betyder att tidskriften har en gedigen peer review-process. Intervjupersonerna tycker inte att open access-tidskrifter generellt sett har sämre trovärdighet än traditionella tidskrifter. De nämner också att det även finns open access-tidskrifter inom ämnesområdet som har relativt hög impaktfaktor, vilket också ses som ett tecken på kvalitet och trovärdighet. Intervjuperson 4 uppfattar det som att synen på open access-tidskrifter har ändrats, att de tidigare kunde anses ha lägre kvalitet, men att så inte längre är fallet:

”Tidigare har man ju fått en känsla av att det går snabbare och det kostar pengar men de har inte samma kvalitet som de gamla [prenumerationsbaserade tidskrifterna]” (Intervjuperson 4)

En alltför snabb publiceringsprocess hos en tidskrift ger alltså indikationer på att review-processen inte är genomförd på ett tillfredsställande sätt. Det är något som fortfarande är ett observandum och som intervjupersonen säger att biblioteket också varnar för. Men även det faktum att man betalar för att få

publicera, kunde enligt Intervjuperson 4, tidigare uppfattas som att man köpte sig en plats, även om det inte var helt uttalat:

”Kanske för tio år sedan att de som var väletablerade professorer förmedlade någon sorts attityd att de (open access-tidskrifterna) inte var lika bra för att man betalade. Men det var min känsla. Det är ingen som har uttalat det så specifikt.” (Intervjuperson 4)

Intervjuperson 6, som sällan publicerar med öppen tillgång tycker ändå att det finns open access-tidskrifter som håller hög kvalité:

”Jag publicerar inte open access så ofta. Jag väljer nästan alltid traditionella tidskrifter. [...] men en del open access-tidskrifter har ju ändå ganska hög impact factor och bra rykte. Ja, jag tror att review-processen var som vanligt, det enda var att det krävdes betalning. Jag tror det var enda skillnaden.” (Intervjuperson 6)

Dock finns det fortfarande en viss oro när det gäller att råka publicera i en *predatory journal*, det vill säga en tvivelaktig tidskrift, förknippad med open access-tidskrifter. När det gäller farhågor med öppen tillgång nämner till exempel Intervjuperson 5 tvivelaktiga tidskrifter som något man behöver vara observant på:

”Det är klart att i det här så ligger lite grann de här predatory journals också, men de måste man bara se upp med. Men de har ju verkligen försökt, de försöker. Jag får ju mejl varje dag om det där. Det har ju inte egentligen med open access att göra, kanske [...] men de rider på den vågen. (Intervjuperson 5)

Samtidigt som tvivelaktiga tidskrifter nämns som en farhåga i samband med öppen tillgång säger alltså intervjupersonen ovan att problemet inte helt handlar om öppen tillgång. Men flera av intervjupersonerna förknippar den stora ökningen av antalet tidskrifter, och också antalet tvivelaktiga tidskrifter, med att det är lättare att starta nya tidskrifter när man inte behöver ha ett prenumerationsunderlag utan kan finansiera den med publiceringsavgifter. Intervjuperson 1 säger att hen ibland vänder sig till biblioteket på universitetet för att få reda på om en tidskrift, som skickat inbjudan om att publicera eller om att vara editor, är en tvivelaktig tidskrift:

”Då kan man få svar ganska fort, med vändande post – ett jättestöd från biblioteken på universitetet. För det börjar bli en djungel. (Intervjuperson 1)

Intervjuperson 1 är inte den enda som uppskattar bibliotekets service och frågar bibliotekarierna för att vara säkra på att inte skicka sin artikel till, eller att på annat sätt lägga sin arbetstid på, en tvivelaktig tidskrift.

5.2.3 Demokratiska aspekter

Under temat demokratiska aspekter framträder två underteman, *Att forskningsresultaten når ut till samhället* och *Global ojämlikhet*.

Att forskningsresultaten når ut till samhället

Samtliga intervjupersoner tycker att grundprincipen med öppen tillgång är angelägen och att det är viktigt att resultaten de producerar når ut. Som nämnts ovan lyfter de flesta av intervjupersonerna fram att det viktigaste ur ett yrkesperspektiv är att bli läst av kollegor. Samtidigt tycker alla att det är en viktig demokratisk princip i öppen tillgång att vem som helst som vill, även allmänheten, ska kunna ta del av publicerade forskningsresultat.

På frågan om varför Intervjuperson 5 väljer att publicera med öppen tillgång svarar hen: ”Jag tycker att grundprincipen är bra, att kunskapen ska ut. Det är väldigt viktigt.” Även Intervjuperson 3 uttrycker att grundtanken är viktig:

”...men också naturligtvis, det goda i att alla har tillgång till det. Självklart är det ett starkt skäl. Och tilltalande skäl. Att vem som helst kan gå in och läsa vad jag har skrivit. Man behöver inte ens vara kopplad till ett universitet.” (Intervjuperson 3)

Flera intervjupersoner lyfter det faktum att deras arbete finansieras av skattepengar som ett argument för varför publicering med öppen tillgång är rimligt eftersom det ger tillbaka forskningsresultaten till samhället.

Intervjuperson 5 säger till exempel:

”Samtidigt förstår jag att svenska skattepengar betalar forskningen [och] att man kan ha krav på att det ska vara tillgängligt för medborgarna så klart.” (Intervjuperson 5)

Intervjuperson 5 nämner dessutom *tredje uppgiften*, det vill säga att universiteten har som uppgift att sprida kunskap till samhället, som en anledning till att det är viktigt att publicera med öppen tillgång. Intervjuperson 5 säger:

”Jag tycker i princip att open access är helt fantastiskt [...] det tillhör ju egentligen tredje uppgiften som vi har här på universitetet, att informationen och kunskapen måste ut, och det är jätteviktigt. Och det är klart det underlättar om den är gratis för den som vill titta.” (Intervjuperson 5)

Sammanfattningsvis var alla intervjupersoner positiva till grundtanken med öppen tillgång, att alla människor i ett samhälle ska ha möjlighet att ta del av ny kunskap som publiceras. Att forskningen betalas med pengar från skatteintäkter ses av de flesta som ett starkt argument.

Global ojämlikhet

I princip alla intervjupersoner tar upp global ojämlikhet i samband med vilka effekter ett publiceringssystem med öppen tillgång kan tänkas få. Uppfattningarna om hur forskare i fattiga länder skulle påverkas går dock isär. De flesta intervjupersoner menar att det nuvarande systemet med prenumerationsbaserade tidskrifter är ett problem för fattiga länder:

”I lite fattigare länder så har de kanske inte råd att prenumerera, och då får du ibland förfrågningar, att kan du skicka en pdf-fil på det och det arbetet. Så det är begränsat i en del länder, helt klart.” (Intervjuperson 5)

Dessa intervjupersoner menar att forskare i fattiga länder gynnas av öppen tillgång eftersom de då skulle få möjlighet att ta del av artiklar i tidskrifter som deras universitet annars inte hade haft råd att prenumerera på. I motsats till detta anser Intervjuperson 6 att det är ett större problem att inte ha råd att publicera sig än att inte ha tillgång till andras artiklar via sitt universitet. Hen menar att om man som forskare inte har tillgång till en artikel kan man oftast komma runt det, till exempel genom att mejla artikelförfattaren. Men om man inte har råd att publicera sina resultat, vilket är nödvändigt som forskare, är det svårare att lösa:

”...om man tänker sig att alla tidskrifter skulle vara open access, och skulle kräva en avgift för att publicera artiklarna. Då skulle det bli problem för till exempel människor i utvecklingsländer, som inte har så mycket pengar. Det skulle öka ojämlikheten mellan människor i rika och fattiga länder.” (Intervjuperson 6)

Intervjuperson 6 säger att möjligheten att kunna skicka in ett manus till en riktigt bra tidskrift oavsett hur fattig man är, eller hur fattigt ens universitet är, är oerhört värdefull. Hen menar därför att en övergång till ett publiceringssystem med öppen tillgång riskerar att öka ojämlikheten i världen genom att det framför allt blir forskare i rika länder som har råd att publicera i tidskrifter av hög kvalitet:

“Om man tänker sig att allting är open access, då skulle de som publicerar framför allt vara människor från rika länder. Människor i Afrika, en del fattiga asiatiska länder och Latinamerika skulle bara kunna publicera i tidskrifter av låg kvalitet, som kräver lägre avgifter.” (Intervjuperson 6)

Intervjupersonernas tankar om vilken effekt ett publiceringssystem som helt övergått till öppen tillgång skulle ha på jämlikheten mellan rika och fattiga länder skiljer sig alltså åt. De flesta pekar på fördelarna med att forskare i fattiga länder då kan ta del av andras artiklar utan kostnad. En intervjuperson menar däremot att forskare i fattiga länder skulle ha svårare att publicera eftersom de endast skulle ha råd med publiceringsavgiften till sämre tidskrifter eller inte ha råd att publicera alls.

5.3 Den pågående omställningen till publicering med öppen tillgång

I detta avsnitt presenteras de delar av intervjumaterialet som är relevanta för den andra forskningsfrågan: *Hur förhåller sig forskarna till den pågående omställningen till publicering med öppen tillgång?* Det här avsnittet inleds med en beskrivning av intervjupersonernas förhållningssätt till att bli styrda mot öppen tillgång, under rubriken *Att bli styrd*. Andra aspekter av omställningen behandlas under rubrikerna *Publiceringsavgifter* och *Meritering*. Avsnittet avslutas med en analys av intervjupersonernas upplevelse av omställningen utifrån nyinstitutionell teori under rubriken *Legitimitet*.

5.3.1 Att bli styrd

Flera intervjupersoner nämner att deras universitet är drivande i att den forskning som produceras ska publiceras med öppen tillgång. De flesta säger också att de förstår intentionen och tycker att det är bra att universitetet driver frågan. Samtidigt är det flera som uttrycker att de inte vill bli styrda. Det är inte alltid helt klart varifrån de upplever att förväntan, påtryckningarna eller styrningen kommer. Några intervjupersoner säger att de kan känna ett krav från finansiärer att publicera med öppen tillgång, även de som inte uttryckligen har detta krav från sina egna finansiärer.

Intervjuperson 3 berättar om sina tankar då diskussionerna om öppen tillgång började, och hur hen varit tveksam till att förutom det arbete forskarna gör gratis åt förlagen, dessutom betala förlagen för att publicera. Men hen nämner också, i likhet med flera andra intervjupersoner, styrningen och universitetets hållning som en anledning till att de i allt större utsträckning har valt att försöka publicera med öppen tillgång.

”Sen har det ju blivit genom åren alltmer att man försöker styra in oss mot open access, oss forskare, med olika påtryckningsmedel. [...] Och det gör ju att man överväger open access i allt högre grad än man gjort tidigare.” (Intervjuperson 3)

Flera intervjupersoner säger att de inte vill bli styrda när vi talar om omställningen till öppen tillgång. De vill själva kunna bestämma i vilka tidskrifter de ska publicera sig. Några ser det som ett potentiellt problem att det kan dröja innan tidskrifter som har hög kvalitet och fler läsare blir öppettillgängliga, och att man därmed hindras från att publicera i dem. På samma gång finns en förståelse för att pengarna som finansierar forskningen och deras lön kommer från samhället. Intervjuperson 4 uttrycker sin ambivalens:

”Ja, jag gillar ju inte styrning, så på det viset kan jag tycka att det är trist. Men visst, jag kan ju förstå om de menar att jag skriver den här artikeln på min betalda arbetstid, så kan de ju på något vis äga tanken kring var jag ska publicera.” (Intervjuperson 4)

Även forskningens frihet lyfts fram som argument mot att någon annan, oftast finansiären, bestämmer var resultaten ska publiceras och därmed begränsar forskaren. Intervjuperson 5 anser att det är en del av fri forskning få välja var man publicerar:

”Sen finns det [...] en annan etisk aspekt på det där och det är att en del anslagsgivare börjar kräva att det ska publiceras i open access, och det gör att man begränsar forskaren väldigt mycket. [...] Forskningen ska ju vara fri och även publiceringen av forskningen, så forskaren ska få välja publicering – det är liksom en grundsten i fri forskning.” (Intervjuperson 5)

Intervjuperson 2, som har forskningspengar från en finansiär som kräver att resultaten från projektet publiceras med öppen tillgång, beskriver att hen upplevde en känsla av tvång i början, vilket senare har övergått i en mer accepterande inställning till styrningen. Samma intervjuperson förklarar vidare att kravet från finansiärerna på publicering med öppen tillgång gör att man vänjer sig vid att tänka i de banorna, vilket ökar sannolikheten att forskare publicerar med öppen tillgång:

”På något sätt så tvingas jag ju in i det beroende på vilka finansiärer jag har [...] Det blir ju mer naturligt att tänka sig att göra det.” (Intervjuperson 2)

Samtidigt menar hen att det är viktigt att förutsättningarna finns, att det finns pengar för att publicera och att det finns bra open access-tidskrifter inom ämnesområdet.

”Det kommer att kosta pengar, men det är också ett sätt att alla ska kunna ta del av ens publikationer. Och jag tycker ju det är vettigt, men det måste ju också finnas förutsättningar för att det ska vara möjligt.” (Intervjuperson 2)

En form av styrning som var aktuell vid tiden för intervjuerna var att Plan S skulle träda i kraft några månader senare, vid årsskiftet 2020. På frågan om vad intervjupersonerna tänkte om Plan S svarade några att de inte kände till initiativet och resterande ansåg sig inte tillräckligt insatta för att ha en åsikt.

5.3.2 Publiceringsavgifter

En sak som flera av intervjupersonerna tar upp är hur publiceringsavgifterna påverkar forskarnas och universitetets ekonomi. Flera intervjupersoner nämner att forskarna redan sedan tidigare utför mycket obetalt arbete åt förlagen genom att skriva artiklar och vara granskare eller editor för olika tidskrifter. Intervjuperson 3 berättar om sina tankar när det blev aktuellt med publiceringsavgifter:

Från början så tänkte man ju, när det här började, att herregud, ska vi nu behöva betala... Vi får inte ett öre för att vi publicerar våra alster i tidskrifter, och vi jobbar för varandra gratis genom att granska, alltså peer review-processen, och nu ska vi [...] också betala för att göra det här. (Intervjuperson 3)

Samtidigt finns en medvetenhet om hur bibliotekets ekonomi påverkas av förlagens stigande prenumerationspriser. Intervjuperson 3 fortsätter:

”Jag förstår ju att de har haft hutlösa priser på sina prenumerationer, och det utarmar ju universitetens kassor och så. Och naturligtvis så tjänar de massor av pengar på detta.” (Intervjuperson 3)

Intervjuperson 1 är också medveten om den ekonomiska belastning prenumerationsavgifterna utgör för biblioteket, samtidigt som hen inte tycker att det är ett bättre alternativ att publiceringsavgifterna drabbar den egna budgeten:

”Det är enorma summor universitetet lägger på prenumerationsavgifter och så vidare. Men för mig är ju inte open access billigare. Open access-avgifterna i min värld är ofantliga. [...] Oftast ligger det på 20 000–25 000, och på de riktigt höga ligger det på 40 000–50 000 per artikel. Som vi då betalar.” (Intervjuperson 1)

Intervjuperson 5 verkar inte känna någon direkt oro för att kunna betala publiceringsavgifter men säger att det tar pengar från annat i forskningen:

”Kanske inte problem med pengarna, men däremot kanske man har funderat en och två, tre, fyra gånger om man verkligen ska lägga de pengarna på det, i stället för på någonting till forskningen – och det är ett dilemma kan man säga.” (Intervjuperson 5)

Intervjuperson 2 har finansiering som kräver publicering med öppen tillgång och har vant sig vid att lägga in den kostnaden i sin forskningsbudget och dessutom söka pengar från universitetet:

”Här har ju [intervjupersonens universitetet] i många år haft en pott pengar man kan söka för att bekosta open access – i första hand vill de ju att man ska publicera där.” (Intervjuperson 2)

Även övriga intervjupersoner nämner att det finns en fond på universitetet som administreras av biblioteket där man kan söka pengar för sin publiceringsavgift för att publicera öppet tillgängligt, så länge det inte handlar om en hybrid-tidskrift. Det är något intervjupersonerna gör och är positiva till. Både till att möjligheten finns och att det är enkelt att ansöka. Intervjuperson 3 säger:

”Ja, jag har sökt pengar och [...] varje gång jag har sökt har jag fått. Och mina doktorander också.” (Intervjuperson 3)

Sammanfattningsvis är publiceringsavgifterna höga och tar pengar från det som kunde använts till forskning. Men det finns en fond på universitetsbiblioteket som man kan söka pengar till publicering från, vilket intervjupersonerna upplever som positivt. Det finns också en förståelse hos intervjupersonerna för att prenumerationsavgifterna är ohållbara för biblioteken och att det även av den anledningen behövs en förändring av systemet. Dock är många tveksamma till en förändring som påverkar den egna forskningens ekonomi negativt.

5.3.3 Meritering

Intervjupersonerna har över lag en ganska avspänd inställning till tidskrifternas impaktfaktorer, eftersom dessa inte är så höga inom de flesta intervjupersonernas forskningsområde. Flera intervjupersoner nämner att det är viktigare inom andra ämnesområden, till exempel medicin. De förklarar att de ändå försöker välja tidskrift med så hög impaktfaktor som möjligt. När det gäller impaktfaktorn för open access-tidskrifterna inom det egna ämnesområdet säger Intervjuperson 3:

”Möjligheterna har ju ökat betydligt i att hitta bra tidskrifter i open access, så ur den aspekten går väl utvecklingen åt rätt håll för att vi ska välja open access i större utsträckning. Men fortfarande tänker jag att ur en meriteringssynpunkt är inte att publicera sig open access något skäl. För då har vi impakt som är ett större skäl.” (Intervjuperson 3)

Intervjuperson 5 håller med:

”För det kan ju vara så att ett superarbete skulle behöva in i Nature till exempel som då inte är open access, [...] och då kan inte forskaren publicera där, vilket skulle vara ett större meritvärde för forskaren.” (Intervjuperson 5)

Forskarna anser sig samtidigt ha ett ansvar gentemot tidskrifterna och menar att impaktfaktorn för en tidskrift inte kan höjas om ingen publicerar i den. Intervjuperson 3 säger:

”Många av open-access-tidskrifterna har fortfarande inte så hög impakt. De har inte hunnit få det, för de är ju inte så jättegamla. [...] Men å andra sidan, publicerar vi inte där så kommer det inte heller att ta sig, så att säga.” (Intervjuperson 3)

Intervjuperson 5 resonerar kring problemet och funderar på en lösning med att höja meritvärdet för att publicera med öppen tillgång:

”Meritvärdet av att det är open access är ju noll just nu. Det spelar liksom ingen roll för meriten i det hela, eller för anslag eller tilldelning. Kommer det att kopplas till det blir det väldigt stor skillnad på hur man tänker.” (Intervjuperson 5)

När det gäller meritering är det tydligt att intervjupersonerna inte tycker att det finns något incitament för att publicera med öppen tillgång, dels eftersom öppen tillgång inte är meriterande i sig, dels eftersom de flesta open access-tidskrifter inom deras ämnesområden varken har hunnit få så hög impaktfaktor eller betraktas som tidskrifter av riktigt hög kvalitet.

5.3.4 Legitimitet

Bland intervjupersonerna finns helt olika sätt att hantera den pågående förändringen och de förväntningar som numera finns på dem att publicera med öppen tillgång. Samtliga förhållningssätt skulle kunna förstås med hjälp av nyinstitutionell teori och dess användande av begreppet legitimitet. Många av intervjupersonerna väljer att i varierande grad anpassa sig till ett förändrat publiceringssystem, och väljer publicering med öppen tillgång framför de traditionella prenumerationsbaserade tidskrifterna. Intervjuperson 2 har valt att anpassa sig efter de nya förväntningarna och säger:

”Så jag känner väl bara att det här ligger i tiden och att vi, nu är det som det är och man får försöka förhålla sig till det på bästa sätt. [...] Att kämpa emot eller vara motsträvig känns liksom inte som vägen att gå.” (Intervjuperson 2)

Hur forskarna prioriterar att publicera med öppen tillgång syns också på svaren på frågan om i vilket skede i publikationsprocessen de tänker på öppen tillgång. Intervjuperson 5 säger:

”Numera på en gång. När man börjar fundera på vilken tidskrift det här ska passa i. Och det gör man ju någonstans när man har ett väldigt ofärdigt manus [...]. Och då tänker man, eller i alla fall jag gör det, på open access på en gång.” (Intervjuperson 5)

Viljan att publicera med öppen tillgång och anpassa sig till det nya systemet kan förstås utifrån nyinstitutionell teori och ett resonemang om legitimitet. Man kan tänka sig att grundtanken bakom publicering med öppen tillgång stämmer väl överens med värderingar som intervjupersonerna redan har. Därför uppfattas också förändringen och de nya förväntningarna som legitima. Forskarna producerar kunskap och att sprida sina resultat till andra kollegor ingår i forskningsprocessen. Det är så man bygger vidare på varandras

forskning och det är en inarbetad tradition. Majoriteten av intervjupersonerna arbetar även som lärare på universitetet där kunskapsöverföring är en självklarhet. Flera har dessutom kliniska kopplingar till verksamheter som har direkt användning av den nya kunskapen, och ger uttryck för hur viktigt det är att den når fram.

Flera intervjupersoner tycker dessutom att kravet på att forskningsresultaten ska vara öppet tillgängliga är rimligt utifrån medvetenheten om de höga prenumerationsavgifterna, vilket belastar universitetets ekonomi. Då det är skattepengar som finansierar forskningen anser många att resultaten dessutom bör komma allmänheten till del. Samtidigt vill intervjupersonerna inte själva komma i kläm och drabbas av open access-tidskrifternas höga publiceringsavgifter eller av den bristande meritering det än så länge kan innebära att publicera där.

Det finns också de intervjupersoner som inte har valt att försöka anpassa sig lika mycket efter förväntningarna om att publicera med öppen tillgång. Intervjuperson 4 väljer tidskrift först och tar därefter reda på om det är öppen tillgång:

”Jag tror inte jag tänker så att nu ska jag välja en open access [-tidskrift], utan jag väljer nog någon och sen är den kanske open access, och då får man fixa pengar.” (Intervjuperson 4)

Intervjuperson 1 menar att det är en del av en trend i samhället när forskningsfinansiärer som till exempel Vetenskapsrådet försöker påskynda övergången till publicering med öppen tillgång:

”Jag tror inte att open access-publiceringen kommer att få någon jättereell impakt [...] för fortfarande är det våra kliniker som ska använda forskningsresultaten och våra patienter som ska dra nytta av dem – och det har nog ingen större betydelse om forskningsresultaten är publicerade i open access eller i de gamla traditionella tidskrifterna faktiskt. ... så det är en liten pk-grej. Men det är min uppfattning. (Intervjuperson 1)

Intervjuperson 1 tror alltså inte att det skulle ha någon större betydelse för forskningen om allt skulle publiceras med öppen tillgång. Snarare upplever hen det som något som är politiskt korrekt att tycka och göra.

Intervjuperson 6 är också skeptisk och tar inte så allvarligt på försöken från universitetet att få dem att publicera med öppen tillgång:

”Jag tror att vi känner en del press från organisationerna som finansierar, och kanske från universitetet. Men jag upplever inte att pressen kommer från våra närmsta chefer, det är snarare från någon i universitetets administration, [...], och då är det lättare att bortse från det, jämfört med om det kom från avdelningschefen.” (Intervjuperson 6)

Trots att det är en fråga som universitetet driver säger både Intervjuperson 1 och Intervjuperson 6 alltså att de inte känner något krav från de närmaste cheferna eller från bibliotekarierna på att publicera med öppen tillgång.

Intervjuperson 1 säger att hen känner krav från vissa finansiärer på att göra det, medan bibliotekarierna mest är uppmuntrande.

Även universitetets hållning kan förstås utifrån nyinstitutionell teori. Eftersom universitetet är en statlig myndighet och forskningen till stor del bedrivs med statliga medel, alltså skatteintäkter, är det nödvändigt att ha en policy som ställer vissa krav på publicering med öppen tillgång. Både för att det är i den riktningen man måste gå, med tanke på universitetets ekonomi, och för att allt för mycket skattepengar inte kan gå till kommersiella förlag utan att det ser illa ut utifrån, ur ett demokratiskt perspektiv.

Enligt nyinstitutionell teori kan chefernas vetskap om problemen med att publicera med öppen tillgång göra att open access-policyn främst är en del av den utåtriktade verksamheten i en inledningsfas. De hinder som finns minskar efterhand som öppen tillgång blir vanligare och nya open access-tidskrifter blir mer etablerade. Till dess kan de inte ställa för höga krav på sina forskare.

Enligt nyinstitutionell teori ger löst kopplade system större anpassningsförmåga. Man skulle kunna se universitetets policy för publicering med öppen tillgång som löst kopplad till hur forskarna arbetar och väljer publikationsform. Det går att dra paralleller till Eriksson-Zetterquists beskrivning av hur man på en arbetsplats har fränkopplat jämställdhetsplanen och rekryteringsprocessen från varandra för att ge en bild utåt, men ändå fortsätter att rekrytera som man gjort tidigare (dvs. internt) för att man vet att det fungerar (Eriksson-Zetterquist 2009, s. 71). Med den parallellen skulle man kunna se universitetets open access-policy som det som ger universitetet legitimitet i det omgivande samhället och hos andra institutioner, och genom att särkoppla open access-policyn från de faktiska kraven man ställer på forskarna undviker man att hindra forskare från att publicera i de mest ansedda tidskrifterna.

6 Diskussion

Stöd för grundtanken i öppen tillgång

Resultaten från intervjuerna visar att forskarnas attityder till att publicera med öppen tillgång går isär. Samtliga intervjupersoner håller dock med om att den demokratiska grundtanken är bra, det vill säga att forskningsresultat som producerats med statliga medel ska publiceras på ett sätt som gör att de är gratis och fritt tillgängliga på nätet för vem som helst att ta del av. Även andra undersökningar har visat att forskare ofta håller med om grundtanken med öppen tillgång (till exempel Swan & Brown 2004). Flera av intervjupersonerna i den här studien lyfter också fram det rimliga i att forskningsresultat som producerats med hjälp av skattemedel bör komma alla i samhället till nytta. Däremot skiljer de sig mycket åt i hur högt de värderar den demokratiska principen i relation till sådant de ser som problematiskt med öppen tillgång, som till exempel publiceringsavgifter och meritering.

Det är också tänkbart att intervjupersonerna är för själva principen att dela med sig av sina resultat eftersom en av grundpelarna i den vetenskapliga forsknings-traditionen är att bygga vidare på vad andra forskare kommit fram till. Första steget är att få ut sina forskningsresultat och att bli läst av kollegor, och att i sin tur kunna läsa andra forskares publikationer.

I princip alla intervjupersoner arbetar med tillämpad forskning, och de flesta uttrycker ett starkt intresse för att resultaten ska användas även utanför universitetet. Det finnas en uppriktig önskan att forskningsresultaten i slutändan ska förbättra livet för patienten. Det är tänkbart att den som ägnar sig åt tillämpad forskning är mer positivt inställd till öppen tillgång än den som arbetar med grundforskning. En del av intervjupersonerna lyfter också fram den tredje uppgiften som viktig, och hur den hänger ihop med öppen tillgång.

Publiceringsavgifter

Några intervjupersoner tyckte det var problematiskt med publiceringsavgifterna som vid tiden för intervjuerna togs ut av många open access-tidskrifter. Liknande resultat har setts av till exempel Nicholas et al. (2017a) när de undersökte unga forskares inställning till öppen tillgång. Det verkar ha varit den rådande uppfattningen hos intervjupersonerna i den här studien, att det var forskaren som skulle betala, trots att det redan i ursprungsversionen av Plan S 2018 stod att det inte var forskaren själv som skulle stå för publiceringskostnaderna. Det är möjligt att de inte litade på att det löftet skulle hållas, det är också möjligt att intervjupersonerna inte var tillräckligt insatta i hur systemet var tänkt att fungera efter en omställning. Intervjupersonerna sa också uttryckligen att de inte hade tillräcklig kunskap om Plan S. Forskares bristande kunskap om öppen tillgång har i flera tidigare studier setts som ett problem, och som en av anledningarna till att forskare varit tveksamma eller negativa till att publicera med öppen tillgång (Swan 2008; Fry et al. 2010). Peter Suber, en av de starkaste rösterna inom open access-rörelsen, sa i en intervju 2019 att *“I’ve long argued that the largest obstacles to OA are unfamiliarity and misunderstanding, and I still believe it”* (Open Interview 2019). I fråga om publiceringsavgifter skulle den här studien nog kunna ge Peter Suber rätt. Man kan konstatera att okunskap bland forskare om öppen tillgång fortfarande förekommer. Det är knappast förvånande då det händer mycket inom området

samtidigt som forskare får allt mindre tid för forskning och mer tid går åt till administration. Att då hinna följa utvecklingen inom öppen tillgång kan säkert vara svårt. Här blir det tydligt att biblioteket har en viktig roll i att informera och guida, en roll som intervjupersonerna säger att de uppskattar.

Meritering

De flesta intervjupersoner ogillar tanken på att inte själva få bestämma i vilka tidskrifter de ska publicera sina resultat. De menar att en artikel av hög kvalitet kan behöva komma in i en högt rankad tidskrift av meriteringsmässiga skäl. Eftersom det än så länge inte finns tidskrifter motsvarande *Nature* och *Science* bland open access-tidskrifterna menar de att forskaren kan hindras i sin karriär. Samma tendens såg bland andra Nicholas et al. (2017a) i en omfattande studie av unga forskare i början av sin karriär, för vilka impaktfaktor var det absolut viktigaste i valet av tidskrift och öppen tillgång hade låg prioritet.

Detta problem diskuteras i KB:s utredning av meriteringssystemen i relation till incitament för öppen tillgång 2019 (Kungliga biblioteket 2019c). Vetenskapsrådet hade tidigare i sina förslag till nationella riktlinjer konstaterat att om forskare bedöms på impaktfaktor eller tidskriftens renommé styrs de att publicera i prenumerationsbaserade tidskrifter eftersom de etablerade tidskrifterna dominerar här. Genom en enkät till forskare framkom att många, i likhet med intervjupersonerna i den här studien, menade att forskare riskerade att komma i kläm mellan kraven från meriteringssystemet och kraven på att publicera med öppen tillgång.

Kungliga bibliotekets (2019c) utredningsgrupp rekommenderar bland annat att användning av impaktfaktor ska undvikas vid bedömning av meriter, eftersom impaktfaktor missgynnar publicering i öppet tillgängliga kanaler oavsett publikationens kvalitet. En annan rekommendation är att riktlinjerna som ges till sakkunniga vid meritbedömningar bättre ska förklara policyerna för kvalitetsgranskad öppen tillgång. Ytterligare en rekommendation är att kvalitetsgranskad öppet tillgänglig publicering kan vara en komponent i meritvärdering, vilket också en av intervjupersonerna resonerar kring som en möjlig lösning.

Intervjupersonerna är medvetna om att bristen på riktigt högt rankade open access-tidskrifter är övergående. De är också medvetna om att det kräver att de som forskare publicerar i de nya/lägre rankade open access-tidskrifterna, så att dessa kan få fler citeringar på sina artiklar. Men de menar att då måste det finnas ett incitament för forskare att publicera där. Incitamentet skulle kunna vara att kvalitetsgranskade öppet tillgängliga publikationer blir meriterande, vilket alltså KB:s utredningsgrupp rekommenderat (Kungliga biblioteket 2019c).

Global ojämlikhet

Något det definitivt finns delade meningar om bland intervjupersonerna är hur en övergång till öppen tillgång påverkar den globala ojämlikheten mellan forskare i fattiga respektive rika länder. De flesta av intervjupersonerna är av uppfattningen att öppen tillgång är bra för forskare i fattiga länder, eftersom de då får tillgång artiklar utan kostnad. En av intervjupersonerna lyfter i stället fram problemet med att de samtidigt som det blir gratis att läsa i stället kommer att kosta att publicera. Intervjupersonen menar att detta är ett allvarigare

problem eftersom det är svårt, eller omöjligt, att hitta någon som är beredd att finansiera ens publicering, medan det är lättare att få någon att skicka en artikel. En övergång till open access skulle därför kunna medföra att det är forskare i de rika länderna som har möjlighet att publicera sina artiklar, och att forskare i de fattiga länderna halkar efter ännu mer. Samtidigt är det också något som cOAlition S och Plan S lovat att kompensera för genom att ge rabatt på publiceringsavgifter i fattiga länder (cOAlition S 2019b).

Olika förhållningssätt till omställningen

Intervjupersonerna i den här studien förhåller sig väldigt olika till kraven eller förväntningarna på att de ska publicera sina forskningsresultat med öppen tillgång. Flera förhållningssätt finns representerade, från att anpassa sig till det nya systemet, till att inte anpassa sig alls utan i stället fortsätta publicera som vanligt. Övriga intervjupersoner befinner sig någonstans däremellan och deras inställningar är ofta ambivalenta. Å ena sidan håller de med om grundtanken med att forskningsresultaten ska nå ut till de som är intresserade, å andra sidan finns en oro i relation till meritering och publiceringsavgifter. Flera forskare är också skeptiska till att bli styrda.

Den av forskarna som har finansiering som kräver publicering av resultaten med öppen tillgång uttrycker att man vänjer sig det nya systemet, att man vänjer sig vid att planera för att publiceringsavgifter ska finnas med i budgeten. Med reservation för att detta bara är en person så skulle man kunna tänka sig att fler forskare vänjer sig vid den tanken när de på grund av finansiärernas krav tvingas att publicera med öppen tillgång. Att man helt enkelt kommer in i ett annat sätt att tänka och att problemen då inte längre verkar lika stora. Samtidigt betonar samma forskare att det måste finnas förutsättningar för att publicera med öppen tillgång. Det måste finnas bra open access-tidskrifter och det måste finnas pengar till publiceringsavgifter.

Bibliotekets betydelse

Flera intervjupersoner nämner biblioteket och bibliotekarierna som viktiga för att orientera sig i det stora tidskriftsutbud som numera finns tillgängligt samt de regler som gäller. Det är tänkbart att biblioteken, som är en av grundpelarna i det vetenskapliga kommunikationssystemet, får en ökad betydelse just i en omställningsperiod. När publiceringslandskapet genomgår stora förändringar, och regler och förväntningar ändras, kan forskarna uppleva en osäkerhet kring vad som gäller. Att då ha bibliotekarier som vet vad som gäller upplevs av flera intervjupersonerna som en stor hjälp. Naturligtvis bör man ha i åtanke att intervjuerna vet att intervjuaren studerar Biblioteks- och informationsvetenskap, vilket kan ha påverkat dem att lyfta fram bibliotekets roll.

Efter 2019

Som nämnts tidigare har en del hunnit hända inom öppen tillgång sedan intervjuerna gjordes. När det gäller publiceringsavgifter fanns det visserligen formulerat redan 2018 i första versionen av Plan S, att det inte var forskarna själva som skulle stå för publiceringsavgifterna. Och visserligen förhandlade Bibsam fram det första transformativa read-and-publish-avtalet redan 2016, med Springer förlag. Men read-and-publish-avtal var fortfarande en ny företeelse när intervjuerna gjordes och omfattade en relativt liten del av alla tidskrifter.

Sedan dess har många transformativa avtal tecknats och alla de största förlagen finns nu med. De transformativa avtalen innebär att universitetsbiblioteken tecknar ett kombinerat "läs- och publiceringsavtal" med förlaget under en övergångsperiod, medan prenumerationstidskrifterna ska fasas ut. Biblioteket betalar då en kombinerad publicerings- och prenumerationsavgift för ett paket med tidskrifter som förlaget har valt ut. Forskarnas problem med att finansiera publiceringsavgifterna har därför försvunnit för de allra flesta. Wittung-Stafshede & Kamerlins artikel (2018) som nämndes i inledningen, och som hävdade att kostnader för publicering skulle komma att föras över på den enskilde forskaren, som en följd av Plan S, visade sig alltså inte stämma.

Det skulle vara intressant att veta vad intervjupersonerna säger om de transformativa avtalen, och vad de tror om framtiden. De transformativa avtalen löper ut i slutet av 2024 och därefter ska det endast vara publiceringsavtal som tecknas mellan Bibsam och de vetenskapliga förlagen. Kungliga biblioteket skriver dock att den globala övergången till ett nytt publiceringssystem går relativt långsamt. De gör därmed bedömningen att svenska lärosäten/organisationer under flera år kommer att behöva finansiera både publicering med öppen tillgång och åtkomst av material som finns bakom betalväggar. (Kungliga biblioteket 2023b)

När det gäller artiklar som producerats i Sverige, vid svenska lärosäten och andra forskande organisationer, har utvecklingen mot öppen tillgång gått framåt de senaste åren. Kungliga bibliotekets beräkningar, baserade på artiklar som är registrerade i SwePub, visar att mellan 2018 och 2022 ökade andelen artiklar som publicerades med omedelbar öppen tillgång från 39 % till 70 % (Kungliga biblioteket 2023c).

Den kraftigaste ökningen skedde mellan år 2019 (45 %) och 2021 (67 %). Det är en tydlig ökning, även om man inte nådde det reviderade mål Plan S hade om att alla vetenskapliga publikationer som är resultat av forskning som finansierats med statliga medel skulle vara omedelbart öppet tillgängliga till år 2021. Kungliga biblioteket kopplar ökningen till genomförandet av de transformativa avtalen. (Kungliga biblioteket 2021a).

Man tittade också på skillnaden mellan olika ämnesområden. Medicin och hälsovetenskap var, tillsammans med lantbruksvetenskap och veterinärmedicin, de områden som har störst andel artiklar med omedelbar öppen tillgång, ca 85 % inklusive parallellpublicerade artiklar 2022. Medicin var också det ämnesområde där det finns flest öppet tillgängliga tidskrifter 2022. (Kungliga biblioteket 2023c)

Det skulle vara intressant att följa upp studien och undersöka hur forskares inställning till att publicera med öppen tillgång påverkats. Har deras inställning till publicering ändrats av de transformativa avtalen? Den intervjuperson som har valt att anpassa sig är också den som har finansiering som kräver publicering med öppen tillgång. Materialet i den här studien är för litet för att kunna säga om det finns en koppling däremellan. Det skulle vara intressant att titta på hur andra forskare med finansiering från anslagsgivare som undertecknat Plan S har hanterat situationen och jämföra med de som har finansiering som inte ställer krav på publicering med öppen tillgång.

7 Slutsatser

Slutsatserna som kan dras av studien redovisas under var och en av de två forskningsfrågorna nedan.

Vad har forskarna för inställning till att publicera med öppen tillgång?

Intervjupersonerna höll med om den demokratiska grundtanken med öppen tillgång och upplevde det som viktigt att kunskapen når ut, både till andra forskare och till samhället i stort. Att forskare inom samma ämnesområde kan läsa deras publikationer framstod som viktigt, men även att klinikerna, de som på olika sätt arbetar med patienter, kan ta del av det senaste uppfattades som angeläget av många.

Ett problem som intervjupersonerna upplevde med finansiärernas krav på att publicera med öppen tillgång var oron för att inte själv få bestämma publiceringskanal och därför missgynnas av meriteringssystemet. Ett annat problem som kopplades till öppen tillgång var risken att publicera, eller på annat sätt lägga sin tid på tvivelaktiga tidskrifter.

Hur förhåller sig forskarna till den pågående omställningen till publicering med öppen tillgång?

När det gäller hur man som forskare förhåller sig till omställningen av publiceringssystemet till ett system med öppen tillgång skilde sig intervjupersonerna åt. Deras förhållningssätt befann sig i ett relativt brett spann, från att acceptera och anpassa sig till att publicera med öppen tillgång, till att fortsätta publicera som vanligt, främst i traditionella tidskrifter.

Ett annat problem som intervjupersonerna såg med att vara tvungen att publicera med öppen tillgång var de höga publiceringsavgifterna. I efterhand vet vi att de flesta tidskrifter nu omfattas av transformativa avtal vilket gör att kostnaden för publicering tas omhand av biblioteken och inte betalas av forskarna själva.

Källförteckning

- Björk, B-C. (2013). Open access – are the barriers to change receding? *Publications 1*, 5-15. DOI: 10.3390/publications1010005
- Björk, B-C. (2017). Gold, green, and black open access. *Learned Publishing*, 30, 173-175. <https://doi.org/10.1002/leap.1096>
- Borgman, C.L. (2007). *Scholarship in the digital age: information, infrastructure, and the Internet*. Cambridge, MA: MIT Press.
- Borrego, Æ. & Anglada, L. (2016). Faculty information behaviour in the electronic environment. *New Library World*, 117(3), 173-185. <https://doi.org/10.1108/NLW-11-2015-0089>
- Bryman, A. (2018). *Samhällsvetenskapliga metoder*. (Tredje upplagan). Stockholm: Liber.
- Budapest Open Access Initiative (2002). <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/>
- cOAlition S (2019a). *Plan S – Accelerating the transition to full and immediate open access to scientific publications*. https://www.coalition-s.org/wp-content/uploads/PlanS_Principles_and_Implementation_310519.pdf
- cOAlition S (31 maj 2019b). *Rationale for the revisions made to the Plan S principles and implementation guidance*. <https://www.coalition-s.org/rationale-for-the-revisions/> [Hämtad 2023-11-25]
- cOAlition S (2023a). *Diamond Open Access*. <https://www.coalition-s.org/diamond-open-access/>. [Hämtad 2023-11-28]
- cOAlition S (2023b). *Why Plan S*. <https://www.coalition-s.org/why-plan-s/>
- DOAJ (2023). *Directory of Open Access Journals*. <https://doaj.org>. [Hämtad 2023-11-28]
- DOI Foundation (2023). DOI foundation. <https://www.doi.org/> [Hämtad 23-11-29]
- Dellstig, D. (2020). *Den efterfrågade vetenskapen: Universitetsbibliotek, akademiska tidskrifter och vetenskapliga förlag 1968–2018*. Doktorsavhandling: Uppsala universitet. [Hämtad från: <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-424722>]
- Douglas, K. (1990) The Serials Crisis. *The Serials Librarian*, 18(1-2), 111-121. https://doi-org.lib.costello.pub.hb.se/10.1300/J123v18n01_08

- Eklund, P., Maceviciute, E. & Wilson, T. (2011). *Publishing activity and attitudes towards open access publishing in the University of Borås: results of a study undertaken by the Library & Learning Resources and the Swedish School of Library and Information Science*. Högskolan i Borås.
<http://hb.divaportal.org/smash/get/diva2:883906/FULLTEXT01.pdf>
- Else, H. (2018). Radical open-access plan could spell end to journal subscriptions. *Nature* 561(7721), 17-18.
<https://doi.org/10.1038/d41586-018-06178-7>
- Eriksson-Zetterquist, U. (2009). *Institutionell teori: idéer, moden, förändring*. (1. uppl.) Malmö: Liber.
- Europeiska kommissionen (2023). *Trends for open access to publications*.
https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-2020-2024/our-digital-future/open-science/open-science-monitor/trends-open-access-publications_en
 [Hämtad 2023-11-27]
- Formas (2019). <http://www.formas.se>
- Francke, H. (2013). *Publicera! Svenska forskningsbiblioteks arbete med publiceringsfrågor*. Stockholm: Svensk Biblioteksförning.
<https://www.biblioteksfor.cdn.triggerfish.cloud/uploads/2017/01/publicera-2013-web-slutversion-130427.pdf>
- Fry, J. & Talja, S. (2007). The intellectual and social organization of academic fields and the shaping of digital resources. *Journal of Information Science*, 33(2), 115–133. <https://doi.org/10.1177/0165551506068153>
- Fry, J., Oppenheim, C., Probets, S., Creaser, C., Greenwood, H., Spezi, V. & White, S. (2010). PEER D4. 1 Behavioural Research: Authors and Users vis-à-vis Journals and Repositories-Baseline report.
- Fyfe, A., Coate, K., Curry, S., Lawson, S., Moxham, N. & Røstvik, C. M. (2017). Untangling academic publishing: A history of the relationship between commercial interests, academic prestige and the circulation of research.
<https://eprints.bbk.ac.uk/id/eprint/19148/1/UntanglingAcPub.pdf>
- Haider, J. & Åström, F. (2014). Tillit till forskningen och digitaliseringen av det vetenskapliga kommunikationssystemet: Peer review-processer och Open Access-publicering. I: Larsson & Runeson (Red.), *DigiTrust: Tillit i det digitala: Tvärvetenskapliga perspektiv från ett forskningsprojekt* (s. 83-96). Pufendorfinstitutet, Lunds universitet.
- Högskolelag. (1992:1434). Utbildningsdepartementet.
https://www.riksdagen.se/sv/dokument-och-lagar/dokument/svensk-forfattningssamling/hogskolelag-19921434_sfs-1992-1434/

- InterAcademy Partnership (2022). *Combatting predatory academic journals and conferences – summary report*.
<https://www.interacademies.org/publication/predatory-practices-summary-English>
- Kjellberg, S. & Haider, J. (2019). Researchers' online visibility: tensions of visibility, trust and reputation. *Online information review*. 43(3), 426–439. <https://doi.org/10.1108/OIR-07-2017-0211>
- Kling, R. & McKim, G. (1999). Scholarly communication and the continuum of electronic publishing. *Journal of the American Society for Information Science*, 50(10), 890-906.
- Kungliga biblioteket (7 juli 2016a). *Sverige först i Norden med ny modell för att göra forskningspublikationer öppet tillgängliga (open access)*.
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2016-07-07-sverige-forst-i-norden-med-ny-modell-for-att-gora-forskningspublikationer-oppet-tillgangliga-open-access.html> [Hämtad 2023-08-30]
- Kungliga biblioteket (16 september 2016b). Vilken CC-licens för vilken open access? <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2016-09-16-vilken-cc-licens-for-vilken-open-access.html> [Hämtad 2023-09-18]
- Kungliga biblioteket (2019a). *Omställningen till ett öppet tillgängligt vetenskapligt publiceringssystem: slutrapport av Kungliga bibliotekets utredningsarbete för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer*. Stockholm: Kungliga biblioteket.
<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-411>
- Kungliga biblioteket (2019b). *Utvärdering av uppsägningen av Bibsamkonsortiets tidskriftsavtal med Elsevier. Konsekvenser av uppsägningen 2018-2019*. Tillgänglig på:
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2019-12-19-utvardering-av-elsevieruppsagningen-2018.html> [Hämtad 2023-09-20]
- Kungliga biblioteket (2019c). *Meriterings- och medelstillsdelningssystemen i relation till incitament för öppen tillgång*. Stockholm: Kungliga biblioteket. En utredning inom ramen för Kungliga bibliotekets nationella samordningsuppdrag för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer (Utredning 1). Tillgänglig vid:
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2019-03-19-16-rekommendationer-for-oppet-tillgang.html>
- Kungliga biblioteket (30 augusti 2021a) *På väg mot regeringens målbild – allt fler artiklar öppet tillgängliga*. <https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/nytt-fran-kb/nyheter-samverkan-och-utveckling/2021-08-30-pa-vag-mot-regeringens-malbild---allt-fler-artiklar-oppet-tillgangliga.html> [Hämtad 2023-11-24]

- Kungliga biblioteket (2022). *Samordning av arbete för öppen tillgång till vetenskapliga publikationer*. Kungliga biblioteket.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-660>
- Kungliga biblioteket (14 juni 2023a). *Vad är öppen tillgång?*
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/vad-ar-oppen-tillgang.html> [Hämtad 2023-08-30]
- Kungliga biblioteket (1 juni 2023b). *Bibsamkonsortiet*.
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/bibsamkonsortiet.html> [Hämtad 2023-09-21]
- Kungliga biblioteket (30 juni 2023c). *Öppen tillgång i siffror*.
<https://www.kb.se/samverkan-och-utveckling/oppen-tillgang-och-bibsamkonsortiet/oppen-tillgang/oppen-tillgang-i-siffror.html>
[Hämtad 2023-11-24]
- Kungliga biblioteket (2023d) *Utgifter för vetenskaplig publicering 2022. Redovisning av totala utgifter för vetenskaplig publicering för universitet och högskolor med statlig huvudman*.
<https://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:kb:publ-710>
- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2014). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. (Tredje [reviderade] upplagan). Lund: Studentlitteratur.
- Kärki, R. & Kortelainen, T. (1998). *Introduktion till bibliometri*. Nordinfo publikation.
https://www.researchgate.net/profile/Terttu_Kortelainen/publication/268258885_Introduktion_till_bibliometri/links/56ab0d2708aed5a01358cee7/Introduktion-till-bibliometri.pdf
- Larivière V., Haustein S. & Mongeon P. (2015). The Oligopoly of Academic Publishers in the Digital Era. *PLoS ONE*, 10(6):e0127502.
<https://doi.org/10.1371/journal.pone.0127502>
- National Library of Medicine (15 augusti 2023). *PubMed overview*.
<https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/about/> [Hämtad 2023-11-29]
- Nicholas, D., Watkinson, A., Boukacem-Zeghmouri, C., Rodríguez-Bravo, B., Xu, J., Abrizah, A., Swigon, M. & Herman, E. (2017a). Early career researchers: Scholarly behaviour and the prospect of change. *Learned Publishing* 30(2), 157-166. <https://doi.org/10.1002/leap.1098>
- Nicholas, D., Rodríguez-Bravo, B., Watkinson, A., Boukacem-Zeghmouri, C., Herman, E., Xu, J., Abrizah, A. & Swigon, M. (2017b). Early career researchers and their publishing and authorship practices. *Learned Publishing* 30(3), 205-217. <https://doi.org/10.1002/leap.1102>

- Nicholas, D., Watkinson, A., Abrizah, A., Boukacem-Zeghmouri, C., Xu, J., Rodríguez-Bravo, B., Świgoń, M. & Herman, E. (2018). What publishers can take away from the latest early career researcher research. *Learned Publishing*, 31(3), 249–253. <https://doi.org/10.1002/leap.1165>
- Open Book Publishers (22 oktober 2018). *Green, Gold, Diamond, Black – what does it all mean?* <https://doi.org/10.11647/OBP.0173.0089> [Hämtad 2023-11-28]
- Open Interview (2019). *Peter Suber: The Largest Obstacles to Open Access Are Unfamiliarity and Misunderstanding of Open Access Itself*. <https://openinterview.org/2019/06/29/peter-suber-the-largest-obstacles-to-open-access-are-unfamiliarity-and-misunderstanding-of-open-access-itself/> [Hämtad 2023-08-24]
- Pilerot, O. (2013). A practice theoretical exploration of information sharing and trust in a dispersed community of design scholars. *Information Research*, 18(4) paper 595. [Available at <http://InformationR.net/ir/18-4/paper595.html>]
- Prop. 2012/13:30. *Forskning och innovation*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2012/10/prop.-20121330>
- Prop. 2016/17:50. *Kunskap i samverkan – för samhällets utmaningar och stärkt konkurrenskraft*. <https://www.regeringen.se/rattsliga-dokument/proposition/2016/11/prop.-20161750>
- Rowley, J., Johnsson, F. & Scaffi, L. (2017). Academics' behaviors and attitudes towards open access publishing in scholarly journals. *Journal of the association for information science and technology*, 68(5): 1201-1211. doi: 10.1002/asi.23710
- Suber, P. (2012). *Open access*. Cambridge, Mass.: MIT Press.
- Swan, A. (2008). Key concerns within the scholarly communication process. Report to the JISC communication group. Truro, Key Perspectives. Tillgänglig på: <https://www.webarchive.org.uk/wayback/archive/20140613220103/http://www.jisc.ac.uk/media/documents/aboutus/workinggroups/topconcernsreport.doc>
- Swan, A. & Brown, S. (2004). Authors and open access publishing. *Learned Publishing*, 17: 219-224.
- Tennant, J. & Breznau, N. (2022). Legacy of Jon Tennant, “Open science is just good science”.
- Tenopir, C., Dalton, E. D., Christian, L., Jones, M. K., McCabe, M., Smith, M. & Fish, A. (2017). Imagining a gold open access future: attitudes, behaviors and funding scenarios among authors of academic

scholarship. *College & Research Libraries*, 78(6): 824-841. doi:
10.5860/crl.78.6.824

Togia, A. & Korobili, S. (2014). Attitudes towards open access: A meta-synthesis of the empirical literature. *Information Services & Use* 34(3-4): 221-231.

UNESCO (2021). *UNESCO recommendation on open science*. UNESDOC Digital Library.
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000379949.locale=en>
[Hämtad 2023-09-23]

Wittung-Stafshede, P. & Kamerlin, L., (2018, 23 oktober). Europas beslut om open access går för långt. *Tidningen Curie*. Hämtad den 4 april 2023 från <https://www.tidningencurie.se/debatt/europas-beslut-om-open-access-gar-for-langt/>

Xia, J. (2010). A longitudinal study of scholars' attitudes and behaviors toward open-access journal publishing. *Journal of the American Society for Information Science & Technology*, 61(3) 615-624.
DOI: 10.1002/asi.21283

Bilaga 1.

Intervjuguide

Information till intervjupersonen innan intervjun börjar:

- Masteruppsats

- Syftet med studien är att försöka få en bild av forskares inställning till att publicera open access.

- Deltagandet är frivilligt och kan avbrytas när som helst (gäller även själva intervjun)

- Om det är någon fråga som du inte vill svara på så behöver du självklart inte det.

- Resultat presenteras i oidentifierad form

- Ok att jag spelar in intervjun?

Gör det för att kunna transkribera och lättare kunna analysera det som sagts. Bara jag som kommer att lyssna på inspelningen – handledare och kursansvarig har tillgång. Kommer bara att användas till min uppsats och när den är godkänd kommer inspelningen att raderas.

- Samtyckesblankett. 2 exemplar – du behåller själv det ena.

- Har du några frågor till mig innan vi börjar?

Intervjuguide:

Bakgrund

- Hur många år har du varit aktiv forskare efter disputationen?

- Varit verksam vid annat universitet?

- Varit vid någon annan disciplin?

- Vad arbetar du med för forskningsprojekt?

- Ingår du i någon forskargrupp?

- Vad har du för slags finansiering?

- Tvärvetenskapligt samarbete?

- Grundforskning / Tillämpad forskning?

Publicering

- Av vilka anledningar publicerar du dina forskningsresultat?
- På vilka sätt publicerar du dina forskningsresultat?
- Hur väljer du vilken tidskrift du vill publicera dina forskningsresultat i?
  - Vad är viktigt?
  - Strategi?

Open access

- Vad tänker du om open access?
- Vad har du för erfarenhet av att publicera open access?
  - Vilka typer av open access?
    - open access-tidskrifter (Publiceringsavgifter, Kommersiell/icke-kommersiell?)
    - hybridtidskrifter (pren.baserad i grunden – men kan välja OA för sin artikel)
    - repositorer (andra än univ.artikeldatabas?)
    - preprints
- Varför väljer du att publicera open access de gånger du gör det?
- Varför väljer du att inte publicera open access de gånger du gör det?
  - Hinder?
  - Möjligheter?
  - Farhågor med OA?
- Finns det tidskrifter som erbjuder open access-publicering inom ditt forskningsområde?
- Finns det tidskrifter som bara har open access-publicering inom ditt område? (ej hybrid)
- Finns det OA-tidskrifter med tillräckligt hög impact factor inom ditt område?
- Ställer dina finansiärer krav på att resultaten ska publiceras open access?
- Hur påverkar det dig?
- Har du sökt pengar för OA-publicering från universitetets publiceringsfond?
- Har din inställning till OA ändrats under åren som forskare?
- Finns det någon diskussion om open access på institutionen? (Hur pratar man i så fall om open access?)

– Känner du till Plan S?

– Om det var ett allmänt krav på open access-publicering – hur skulle det påverka dig?

- Vad tror du om framtiden när det gäller OA?

Övrigt

– Något vi inte har pratat om som du tycker borde vara med?

– Har du några frågor?

Avslutning

– Får jag citera dig? (utan namn)

– TACK

Bilaga 2.

Mejlförfrågan till intervjupersonerna

Hej NN!

Jag kontaktar dig eftersom jag skriver min masteruppsats om forskares syn på open access-publicering. Jag har själv disputerat i biologi, och är därför särskilt intresserad av forskarens perspektiv på att publicera sina resultat open access. Jag studerar Biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås.

Studien är helt baserad på kvalitativa intervjuer och jag ska intervjua 6-8 forskare på [fakulteten] vid [universitetet]. Jag har fått ditt namn av NN vid universitetsbiblioteket. Det skulle vara mycket värdefullt om du ville ställa upp på en intervju.

Intervjun tar max. 60 minuter och kan göras vid valfritt tillfälle under perioden maj-september. Frågorna handlar om din erfarenhet av och dina tankar kring att publicera open access. Intervjun kommer att spelas in och intervjumaterialet behandlas konfidentiellt.

Jag kontaktar dig per telefon i veckan som kommer för att boka tid för en intervju. Meddela gärna om du inte har möjlighet att delta. Oavsett blir jag glad om du kan rekommendera en kollega som vill vara med.

Om du undrar något får du gärna kontakta mig (kontaktuppgifter nedan) eller min handledare Maria Lindh.

Vänliga hälsningar,
Pernilla Göransson

HÖGSKOLAN I BORÅS

Akademien för bibliotek, information,
pedagogik och IT

Pernilla Göransson

e-post: [REDACTED]

Tfn: [REDACTED]

Samtycke till insamling och behandling av uppgifter om dig

Som en del av min masteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Högskolan i Borås, utför jag en kvalitativ intervjustudie med syftet att undersöka hur forskare väljer publikationskanal samt hur de förhåller sig till open access.

Jag som utför studien skulle vilja att du lämnar vissa uppgifter om dig själv, närmare bestämt hur länge du varit verksam som forskare, ämnet för dina forskningsprojekt, hur du väljer var du publicerar dina forskningsresultat samt hur du ser på open access.

Uppgifterna kommer att användas för att få en bild av hur forskare förhåller sig till olika former av publicering och open access.

Högskolan i Borås är personuppgiftsansvarig för behandlingen, som sker med stöd av artikel 6.1 (a) i dataskyddsförordningen (samtycke).

Uppgifterna kommer att användas av mig samt vara tillgängliga för lärare på den aktuella kursen och centrala administratörer vid högskolan. Uppgifterna kan dock vara att betrakta som allmänna handlingar som kan komma att lämnas ut i det fall någon begär det i enlighet med offentlighetsprincipen.

Uppgifterna kommer att lagras inom EU/EES eller tredje land som EU-kommissionen beslutat har en skyddsnivå som är adekvat, dvs. tillräckligt hög enligt dataskyddsförordningen. Uppgifterna kommer att raderas när de inte längre är nödvändiga.

Resultatet av studien kommer att sammanställas i oidentifierad form och presenteras så att inga uppgifter kan spåras till dig.

Du bestämmer själv om du vill delta i studien. Det är helt frivilligt att lämna samtycke, och du kan när som helst ta tillbaka ett lämnat samtycke. Dina uppgifter kommer då inte att användas mera. På grund av lagkrav kan högskolan dock vara förhindrade att omedelbart ta bort uppgifterna.

Jag samtycker till att uppgifter om mig samlas in och behandlas enligt ovan.

Underskrift

Namnförtydligande

Ort och datum